

Examining Electronic Monitoring as one of the Alternatives to Imprisonment

Mohammad Farajiha

Associate Professor, Department of
Criminal Law and Criminology, Faculty
of Law, Tarbiat Modares University,
Tehran, Iran

Sanaz Ganjkhanlou*

M.A., Department of Criminal Law and
Criminology, Faculty of Law, Tarbiat
Modarres University, Tehran, Iran

Abstract

This study addresses a significant gap in Iran's criminal justice system concerning women who commit crimes under conditions of coercion and unequal power dynamics within marriage. "Marital coercion" refers to situations in which a woman is forced, through threats, intimidation, violence, or sustained psychological manipulation by her husband, to engage in unlawful acts. While many legal systems worldwide recognize this form of coercion—either as an independent defense or within broader doctrines of duress, compulsion, or diminished responsibility—Iranian criminal law lacks an explicit

* Corresponding Author: Sanazganjkhanlou1994@gmail.com

How to Cite: Farajiha, M. and Ganjkhanlou, S. (2025). Judicial Interpretations of Delinquency Caused by "Marital Coercion". *Journal Of Criminal Law Research*, 13 (52), 35 -80. doi: 10.22054/jclr.2025.84512.2741

provision for it. The only relevant legal framework is the general concept of duress, which imposes strict evidentiary requirements and fails to account for the gendered realities of marital power dynamics. As a result, the experiences of women coerced by their husbands rarely find adequate representation in judicial decisions.

Using a qualitative methodology, this research explores how Iranian judges interpret the criminal responsibility of women who commit crimes under marital coercion. Data were collected through in-depth interviews and document analysis, involving 21 female offenders or women at risk of offending, as well as judges from Tehran and Zanjan. Additionally, 10 criminal case files involving female defendants were reviewed. Thematic analysis of the interviews revealed judicial reasoning patterns, operational definitions of coercion, and judges' sensitivity (or lack thereof) to gendered dynamics within marital relationships.

Findings show that Iran's criminal justice system rarely acknowledges the structural and relational contexts that lead women to commit crimes under coercion. Most judges view marital relationships as inherently non-coercive and interpret duress narrowly, focusing solely on physical threats of immediate harm. They generally do not recognize threats like divorce, economic dependence, social stigma, child custody, or psychological control as sufficiently serious to negate criminal responsibility. This perspective overlooks the lived experiences of women trapped in long-term, subtle, but powerful mechanisms of control that do not align with the male-centered, incident-based legal definition of duress.

A smaller group of judges acknowledges that coercion within marriage may drive women toward criminal behavior. However, they argue that the absence of explicit legal recognition of marital coercion prevents them from mitigating or eliminating criminal liability. These judges express that, without legislative backing, they cannot rely on gender-sensitive interpretations, even when they believe the woman

had little or no autonomy in committing the offense. The lack of a clear legal provision forces them to treat coerced women in the same way as fully autonomous offenders.

A third, more pragmatic group of judges adopts a flexible approach. Although they cannot formally accept "marital coercion" as a legal defense, they use existing tools like mitigation, suspension, or postponement of punishment to issue fairer judgments in cases where a woman's involvement in crime is clearly shaped by her husband's coercive control. These judges exercise contextual interpretation, judicial discretion, and a recognition of the woman's social, psychological, and economic vulnerability. This approach implicitly acknowledges the relevance of gender and power dynamics, even without explicit statutory guidance.

The women interviewed in this study often described experiences of physical abuse, emotional manipulation, economic control, threats to their children, and fear of social stigma—factors that made refusing their husbands' demands seem impossible. Many had attempted to seek help from law enforcement or judicial authorities, only to have their complaints dismissed as private marital disputes. The failure of authorities to intervene in cases of domestic violence effectively silences women and reinforces the cycle of coercion. When these women later face criminal charges, their earlier victimization is rarely acknowledged, further marginalizing them within the legal system.

Analysis of case files reveals that the law's gender-neutral approach to duress fails to account for the specific forms of coercion that women commonly face in patriarchal societies. Threats such as divorce, loss of custody, social humiliation, or homelessness may be legally dismissed as insignificant, but for many women, these threats carry significant psychological weight. Iranian courts often demand evidence of imminent physical harm, disregarding the cumulative nature of coercive control and its gradual erosion of a woman's agency.

Comparative legal analysis shows that jurisdictions such as the United Kingdom, Canada, the United States, Hong Kong, and Scotland have increasingly recognized coercive control and marital duress as grounds for reduced or eliminated criminal responsibility. Doctrines such as the "battered woman syndrome" or diminished responsibility help courts contextualize women's behavior within abusive relationships. In contrast, Iranian law lacks any doctrinal or procedural mechanism to integrate these realities into judicial decision-making. The study concludes that the failure to recognize marital coercion in Iranian criminal law results in significant injustices for women who commit crimes under conditions of domination, fear, and dependency. The absence of a gender-sensitive legal framework misidentifies victims as perpetrators and disregards the structural inequalities that shape women's paths to crime. The research recommends that a doctrine of marital coercion, or at least the allowance for diminished responsibility in coerced cases, would enhance fairness in Iran's criminal justice system. Until legislative reform occurs, judges can mitigate punishment by applying broader interpretations of existing legal concepts and exercising their discretionary powers. The findings underscore an urgent need for legal reform and judicial training to incorporate gender-sensitive perspectives into criminal adjudication. Recognizing marital coercion would promote justice for women and support broader societal efforts to combat domestic violence, reduce coercive control, and protect vulnerable individuals within intimate relationships.

Keywords: Marital Coercion; Power Relations; Gender-Based Interpretation; Coerced Women; Criminal Justice System.

تفسیرهای قضایی از بزهکاری ناشی از «اجبار زناشویی»

دانشیار، گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

محمد فرجیها

دانش آموخته کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

ساناز گنج‌خانلو*

چکیده

پذیرش «اجبار زناشویی» یکی از راه‌های مهم برای به رسمیت شناختن مشارکت اکراهی یا اجباری زنان در ارتکاب جرم به‌شمار می‌رود. این مقاله با رویکردی کیفی، به بررسی مسئولیت کیفری زنانی می‌پردازد که تحت اجبار اجتناب‌ناپذیر همسر خود مرتکب رفتارهای مجرمانه شده‌اند. پرسش محوری پژوهش این است که نظام عدالت کیفری ایران، با وجود نپذیرفتن رسمی «دفاع اجبار زناشویی»، چه واکنشی در برابر این گروه از مرتکبان نشان می‌دهد و چگونه شرایط آن‌ها را ارزیابی می‌کند؟ داده‌های تحقیق از طریق مصاحبه‌های عمیق با ۲۱ زن بزهکار یا در معرض بزهکاری و همچنین قضات محاکم تهران و زنجان گردآوری شده و در کنار آن ۱۰ رأی صادره درباره زنان بزهکار نیز مورد تحلیل قرار گرفته است. نتایج حاصل از این مطالعه میدانی نشان می‌دهد که وضعیت زنانی که تحت سلطه «رابطه قدرت» و فشارهای همسر به ارتکاب جرم سوق داده می‌شوند، در نظام قضایی ایران به‌ندرت مورد شناسایی قرار می‌گیرد. بسیاری از قضات، دفاع مبتنی بر «اجبار زناشویی» را قابل استماع نمی‌دانند، اما گروهی از آن‌ها که رابطه قدرت در رابطه زناشویی را به رسمیت می‌شناسند، در صورتی که شرایط اضطراری مرتکب را احراز کنند، سعی می‌کنند با روش‌های غیررسمی از پذیرش مجرمیت زن طفره روند.

کلیدواژه‌ها: اجبار زناشویی، تفسیر جنسیت‌محور، رابطه قدرت، زن مجبور، نظام عدالت کیفری.

مقدمه

همکاری زنان با همسران خود برای ارتکاب عمل مجرمانه، این سؤال را مطرح می‌کند که آیا این زنان کنشگران کاملاً مستقلی هستند که به‌طور آگاهانه و آزادانه خواسته‌اند مرتکب جرم شوند، یا اینکه مجبور شده‌اند مطابق میل همسر خود رفتار کنند؟ امکان اجبار و یا حتی گماشتگی^۱ در چنین مشارکت‌ها و همکاری‌هایی بحث‌های مهمی را ایجاد می‌کند.^۲ رفتار اجباری و کنترل‌کننده مدت‌هاست که به‌عنوان یکی از ویژگی‌های مشکل‌ساز در برخی از روابط صمیمی - میان زن و مرد - شناخته شده است (Johnson, 2006:289). در برخی از مطالعات خشونت مردان علیه زنان به‌عنوان بخشی از سیستم قدرت مردان فهمیده می‌شود که ابزاری برای کنترل زنان است^۳ (صادقی، ۱۳۸۹: ۱۱۲). از زمان انتشار کتاب ایوان استارک (Stark, 2007:112) با عنوان «کنترل اجباری: چگونه مردان زنان را در زندگی شخصی به دام می‌اندازند؟» فشار فزاینده‌ای برای جرم‌انگاری، اجبار و کنترل وجود داشته است. ایوان استارک در این کتاب کنترل اجباری را جرم توصیف می‌کند. (Walklate & Fitz-Gibbon, 2022: 2).

تا قبل از قانون عدالت کیفری انگلیس (۱۹۲۵)، این فرض وجود داشت که زنی که در حضور شوهرش مرتکب جرم شده، تحت اجبار او عمل کرده است. این بدان معنا بود که او می‌توانست تبرئه شود، مگر اینکه دادستان ثابت می‌کرد که او خودش شروع به جرم کرده است. البته تبرئه زن مستلزم تهدید به مرگ یا ایراد جراحت جدی از طرف همسر بود به گونه‌ای که «شخص معقول» نتواند در مقابل آن بایستد. شرط اخیر باعث شد این دفاع برای زنان خیلی کارآمد نباشد؛ زیرا اجبار آن‌ها معمولاً به مرحله مرگ یا جراحت شدید نمی‌رسید (Jones, 2008: 151). آنچه دفاع مبتنی بر اجبار زناشویی را ممکن می‌کند، اجباری است که فقط در رابطه زن و شوهری محقق می‌شود. در اینجا لزوماً اجبار به معنای اجبار فیزیکی نیست بلکه در تنگنا قرار دادن روانی زن برای ارتکاب جرم است.

agency

۲ برای نمونه ر.ک: Jones, S. (2008) و Barlow & Weare, 2018

۳ همچنین ر.ک: گرت، استفانی. ۱۳۹۶، جامعه‌شناسی جنسیت، ترجمه کتابیون بقایی، تهران: نشر نی.

نکته‌ای که باید در نظر گرفته شود این است که تا چه اندازه این اجبار اجتناب‌ناپذیر است و متهم تا چه میزان برای انجام رفتار مجرمانه مختار بوده است. به نظر می‌رسد در تشخیص اجبار، هر مورد باید با معیار فردی بررسی شود. فشارهایی که ممکن است از سوی مردان بر زنان تحمیل گردد، در نوع خود می‌توانند بسیار شدید باشند. نادیده گرفتن این فشار و اجبار که منجر به رفتار مجرمانه می‌شوند، صدور آرای ناعادلانه را در پی خواهد داشت؛ زیرا در صورت فقدان این فشارها، اساساً جرم تحقق نمی‌یافت. از طرفی تبرئه این زنان، یعنی معافیت کامل از کیفر نیز متصور نیست؛ زیرا اراده و خواست متهم در این فرض به‌طور کامل از بین نرفته است. بنابراین، برای حل این مسئله لاجرم باید «دفاع اجبار زناشویی» و کاهش مسئولیت کیفری زنان مجبور به رسمیت شناخته شود.

در ایران زنان با ازدواج، خود را در یک رابطه نابرابر قرار می‌دهند. این نابرابری در قدرت معمولاً ناشی از برتری توان فیزیکی و مالی مردان است؛ به همین علت زن تحت سلطه همسر قرار می‌گیرد. گاهی نتیجه این سلطه، رانده شدن زن به ارتکاب جرم است. برای مثال عده‌ای از زنان به دلیل نداشتن حق طلاق و همچنین نداشتن استقلال مالی و حمایت اجتماعی، در برابر خواسته‌های غیرقانونی همسر خود سر فرود می‌آورند و اعمالی را برخلاف تمایلشان انجام می‌دهند. این زنان به دلیل اینکه به‌طور کامل تحت کنترل همسرانشان هستند و نیز به این علت که امنیت خود را در خانه به‌شدت در معرض خطر می‌بینند، احساس می‌کنند گزیری جز تبعیت از خواسته غیرقانونی همسر ندارند. قضات نیز با قواعد عمومی درمورد این دسته از زنان تصمیم می‌گیرند و توجهی به رویکردهای جنسیت‌محور ندارند؛ زیرا اساساً اجبار زناشویی و وجود رابطه قدرت میان زوجین را به رسمیت نمی‌شناسند. این مقاله با تمرکز بر مفهوم «دفاع مبتنی بر اجبار زناشویی»، به بررسی نوع نگرش و شیوه تصمیم‌گیری قضات محاکم ایران در مواجهه با زنان مجرمی می‌پردازد که تحت فشار یا اجبار همسر خود مرتکب جرم شده‌اند. در نظام‌های حقوقی کامن‌لا، دفاع مبتنی بر اجبار زناشویی سابقه‌ای طولانی دارد و در ادبیات کیفری غربی از قرن نوزدهم تاکنون موضوع پژوهش‌های گسترده‌ای بوده است. آثار کلاسیکی مانند پژوهش چسنی (Chesney, 1989) در کتاب *Battered Women The Criminal Law and the*

Police و تحلیل گیلسپی (Gillespie, 1989) در مقاله *Justifiable Homicide* و *Battered Women, Self-Defense, and the Law*، نخستین مبانی نظری دفاع زنان در برابر خشونت زناشویی را تبیین کرده‌اند.

در دهه‌های اخیر نیز تحقیقات متعددی در کشورهای انگلیس، اسکاتلند، کانادا و استرالیا به بررسی جایگاه این دفاع در ساختار عدالت کیفری پرداخته‌اند. از جمله، مطالعه کمبل و جنسن (Campbell & Jensen, 2019) با محوریت «خشونت خانگی و مسئولیت کیفری» و پژوهش مک‌فرسون (McPherson, 2019) در زمینه «سوءاستفاده خانگی و مسئولیت کاهش یافته در حقوق اسکاتلند» از آثار برجسته در این حوزه‌اند. همچنین در منابع تحلیلی متأخر، مانند اثر اورمراد و لرد (Ormerod & Laird, 2023) در کتاب *Smith, Hogan and Ormerod's Criminal Law*، دفاع اجبار زناشویی همچنان به عنوان یکی از مباحث زنده دکتربین کیفری مطرح است.

در منابع حقوق کیفری ایران، مفهوم «اجبار زناشویی» تاکنون به صورت مستقل مورد بررسی قرار نگرفته است. بیشتر پژوهش‌های داخلی، صرفاً به تحلیل کلی نهاد «اکراه» در قانون مجازات اسلامی پرداخته‌اند، بی‌آنکه به تبیین وضعیت ویژه زنان در بستر روابط زناشویی و بررسی تأثیر سلطه یا خشونت همسر بر اراده آنان توجهی شده باشد (رستمی، ۱۳۹۷: ۵۲). در این میان، برخی آثار مانند مقاله باقری (۱۳۹۵) با عنوان «زنان بهره‌دیده در بستر خشونت خانگی» و نیز پژوهش حیدری و همکاران (۱۳۹۸) هرچند به بررسی رابطه خشونت خانگی و مسئولیت کیفری زنان پرداخته‌اند، اما به نهاد دفاع مبتنی بر اجبار زناشویی توجهی نشان نداده‌اند. افزون بر این، در مقالات تحلیلی در حوزه *اکراه و اضطراب* در نظام کیفری ایران، عمدتاً بر جنبه‌های فقهی و کلیات نظری متمرکز بوده‌اند و به ابعاد جنسیتی یا خانوادگی موضوع اشاره‌ای نشده است (یوسفی، ۱۳۹۹: ۸۷).

باتوجه به این خلأ نظری و فقدان پژوهش‌های تخصصی در منابع داخلی، می‌توان گفت که هنوز در نظام حقوقی ایران، مفهوم «اجبار زناشویی» از حیث مبانی فقهی، ماهیت کیفری و آثار آن در مسئولیت جزایی زنان، به صورت جامع تبیین نشده است. از این رو، پژوهش حاضر در پی آن است تا جایگاه این دفاع را در نظام عدالت کیفری ایران بسنجد و امکان

شناسایی آن را در پرتو دکترین دفاع‌های مبتنی بر اکراه و مسئولیت کیفری کاهش یافته ارزیابی کند.

روش پژوهش در این مقاله توصیفی-تحلیلی است؛ در این مسیر از تحلیل محتوای اسناد و مدارک و مصاحبه عمیق به عنوان ابزار گردآوری اطلاعات استفاده شده است. به منظور تحلیل اسناد و مدارک، ده پرونده کیفری مربوط به سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۴۰۱ که محکومان آن‌ها زن بودند مورد مطالعه و تجزیه و تحلیل قرار گرفت. از روش مصاحبه عمیق، نیز به عنوان رایج‌ترین روش گردآوری داده‌ها در پژوهش کیفی، استفاده شد تا فرصتی برای درک دیدگاه، احساس و تجربه افراد موضوع پژوهش برای پژوهشگر فراهم شود. در پژوهش‌های کیفی تقریباً همیشه از روش نمونه‌گیری هدفمند (قضای) با تعداد نمونه‌های نه چندان زیاد استفاده می‌شود؛ زیرا هدف اکثر تحقیقات کیفی توصیف یک موضوع است و تعمیم یافته‌ها به تعداد دیگر مدنظر نیست.^۲ در پژوهش‌هایی که مسئله اصلی آن‌ها چند بعدی است و موضوع مطالعه ماهیتی پویا دارد، روش کیفی مناسب‌تر است (Denzin & Lincoln, 2017, 247).

افرادی که مورد مصاحبه قرار گرفته‌اند عبارتند از قضات دادگستری، زنان محکوم در تهران و زنجان (مجموعاً بیست و یک نفر).

داده‌های این مقاله غالباً به صورت میدانی و از طریق مصاحبه عمیق با زنانی که نظام قضایی آن‌ها را متهم قلمداد می‌کند و همچنین با قضات جمع‌آوری شده است. جامعه آماری این مقاله علاوه بر قضات، زنان بزهکاری هستند که به دلیل قرار گرفتن در رابطه قدرت مرتکب جرم شده‌اند. جامعه نمونه (مجموعاً ده نفر) به طور هدفمند از محکومان زن زنجان و تهران انتخاب شده‌اند. بیشتر مصاحبه‌شوندگان در زمان انجام پژوهش در زندان به سر می‌بردند. نگارنده برای مصاحبه زندانیانی را انتخاب کرده است که با مشارکت یا معاونت همسر خود مرتکب جرم شده‌اند و خودشان ادعا می‌کنند اگر فشار و تهدید

^۱Purposive sampling/judgment sampling.

^۲ ر.ک:

Boddy, C.R. (2016). Sample size for qualitative research. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 19(4), 426-432.

همسرشان نبود، ایشان به سمت ارتکاب جرم رانده نمی‌شدند. برخی از مصاحبه‌شوندگان هم از سوی مددکاران واحد‌های قضائی معرفی شده‌اند. نگارنده به‌منظور دستیابی به داده‌ها، مدت ده روز در فضای عمومی زندان زنان و بیست روز در دادگستری حاضر شده و مصاحبه‌ها را به‌صورت حضوری انجام داده است. به دلیل ممنوعیت استفاده از لوازم الکترونیکی در زندان، مصاحبه‌ها ضبط نشده و در جلسه یادداشت شده است. مصاحبه با قضات (مجموعاً ۱۱ نفر) در روزهای پراکنده در محل کار ایشان صورت پذیرفته است. مصاحبه در سال ۱۴۰۱ انجام شده است. میانگین مدت هر مصاحبه یک ساعت بوده است. پس از یادداشت برداری، محتوای مصاحبه کدگذاری شده و به تناسب در مقاله منعکس شده است. مشخصات مصاحبه‌شوندگان به پیوست در انتهای مقاله قرار گرفته است.

محقق به‌منظور ترغیب شرکت‌کننده‌ها در مشارکت صادقانه، موضوع پژوهش و اهداف آن را توضیح داده و مصاحبه‌شوندگان را از عدم وابستگی خود به هیچ ارگان یا سازمانی مطمئن ساخت (Bravo-Moreno, 2003:629).

پژوهشگر باتوجه به مسئولیت خود در قبال مصاحبه‌شوندگان و مخاطبان این تحقیق، متعهد به رعایت دستورالعمل‌های اخلاقی است. از این‌رو، نگارنده تلاش کرده است ویژگی‌های لازم برای سلامت یک پژوهش را در این مقاله احراز کند. برخی از این ویژگی‌ها عبارت‌اند از عدم اجبار کسی به انجام مصاحبه و اختیاری بودن آن (Beauchamp & Childress, 2001:171)، توضیح موضوع مورد مطالعه و توصیف کلی فرایند تحقیق (Beauchamp & Childress, 2001:171)، عدم تحریف اظهارات مصاحبه‌شوندگان (Beauchamp & Childress, 2001:171)، حفظ محرمانگی و عدم افشای هویت مصاحبه‌شوندگان (Seidman, 1991:84).

این مقاله در دو بخش نگارش شده است. در بخش نخست، به مفهوم «اجبار زناشویی» پرداخته و ابعاد مختلف آن تبیین شده است. همچنین تفاوت میان اجبار عمومی و اجبار زناشویی توضیح داده شده و مسئولیت کیفری زنانی که تحت اجبار همسر مرتکب جرم شده‌اند، تحلیل شده است. در بخش دوم، گونه‌شناسی مواجهه نظام قضایی با اجبار زناشویی مورد بررسی قرار گرفته است. در این بخش، هدف آن است که مشخص شود

قضات در برخورد با این مفهوم چه واکنشی نشان می‌دهند. پس از تحلیل مصاحبه‌ها و انجام فرایند کدگذاری، دیدگاه‌های قضات در سه دسته گردآوری و ارائه شده و هریک از آن‌ها به‌طور جداگانه مورد تحلیل قرار گرفته است.

مفهوم اجبار زناشویی

اجبار زناشویی، «اکراه» همسر برای اهداف نامشروع است؛ به عبارت دیگر، اعمال فشار تحمل‌ناپذیر به وسیله تهدید به کشته یا مجروح شدن در صورت عدم تمکین به آن خواسته است. شوهری که خواهان کمک همسرش برای رسیدن به هدفی غیرقانونی است، در استفاده از تنبیه برای وادار کردن همسرش به همراهی تردید نخواهد کرد و آن را حقی خواهد دانست که به منظور شکستن اراده زن سرکش به او اعطا شده است (Coughlin, 1994: 29). پس زن در این موقعیت نه به عنوان فاعلی مختار بلکه به عنوان شیئی است که شوهر در ارتکاب جرم از آن استفاده کرده است.

باوجود اینکه «اجبار» معنای مشخصی دارد اما در جایی که زن به تجربه دریافته که همسرش تهدید را عملی خواهد کرد، حتی «دستور» شوهر بر ارتکاب جرم نیز می‌تواند اجبار باشد (Coughlin, 1994: 29). این اجبار تنها با تهدید شخص زن محقق نمی‌شود بلکه مواجهه زن با تهدید به قتل یا زخمی شدن جدی فرزند یا اقوام نزدیک خود- نظیر پدر، مادر، خواهر و برادر- نیز می‌تواند شدیدترین فشار روانی را بر او وارد سازد؛ از همین رو گفته می‌شود این تهدید ممکن است هم متوجه خود زن و هم نزدیکان او باشد (Edwards, 1951: 304). به همین دلیل برخی دادگاه‌ها جرم زنی را که در پی درخواست و فرمان توأم با تهدید شوهرش مرتکب شده که در صورت عدم اطاعت، او را در معرض خطر جانی، مالی یا اجتماعی قرار می‌دهد، به گونه‌ای متفاوتی ارزیابی می‌کنند و دامنه مسئولیت کیفری او را نیز به مراتب کمتر از همسرش در نظر می‌گیرند (Coughlin, 1994, 31).

تفاوت دفاع مبتنی بر اجبار کلی و اجبار زناشویی

دفاع اجبار کلی و دفاع اجبار زناشویی باوجود ویژگی‌های مشترکی که دارند، به واسطه موقعیتی که طرفین اجبار (اجبارکننده و مجبور) دارند، از یکدیگر متمایز می‌شوند. مبنای ایده دفاع مبتنی بر اجبار زناشویی، این است که زنان برخلاف مردان، مستعد این هستند که رفتارشان تحت تأثیر اراده مردان باشد و این تمایل به تسلیم باید در قضاوت درمورد مسئولیت زنان در نظر گرفته شود. به عبارت دیگر، ضرورت درک دفاع مبتنی بر اجبار زناشویی، از آنجاست که دامنه این اجبار می‌تواند گسترده‌تر از اجبار عام باشد. بنابراین، وقتی از اجبار زن سخن به میان می‌آید، به آن معنا نیست که اجبار با تمام شرایطی که قانونگذار برای تحقق آن در نظر گرفته است، محقق شده است. قانونگذار برای احراز اجبار معنوی (به معنای عام) اجتماع شرایطی را ضروری می‌داند. قاضی برای آنکه اجباری بودن عمل را احراز کند، باید یقین پیدا کند که تمام این ویژگی‌ها و شروط در رفتار متهم وجود داشته است. این شروط در اجبار عام وجود دارد اما در اجبار زناشویی، ضرورتی نیست که تمام این شروط وجود داشته باشند. برخی از شرایط اجبار به معنای عام عبارت‌اند از:

رفتار تهدیدآمیز: منظور از تهدید، ترسانیدن یا بیم دادن است. کافی است که مکره از خطری که در صورت مخالفت، متوجه او خواهد شد بیمناک شود. ترس از جان خود و یا خویشاوندان نزدیک، ترس از نقص در اموال، ترس از هتک ناموس یا حیثیت خود همگی در حکم تهدید به‌شمار می‌روند. ولی این ترس باید سبب خارجی و عینی داشته باشد. مجرد خوف از دیگری تهدید محسوب نمی‌شود (اردبیلی، ۱۳۹۳، ۱۸۰). درمورد اجبار زناشویی ممکن است رفتار تهدیدآمیز لزوماً سبب عینی و خارجی نداشته باشد اما واقعاً زن را بیمناک کند. برای نمونه، مصاحبه‌شونده شماره ۲ اظهار داشته است که به دلیل تهدید همسرش مرتکب جرم سرقت شده و به سه سال حبس محکوم گردیده است. وی بیان می‌کند:

«شوهر من اوایل من را زیاد کتک می‌زد یا پسر من را اذیت می‌کرد. از یک جایی به بعد نه او تهدید می‌کرد نه من اصرار می‌کردم که دزدی نروم. چون

می‌دانستم فایده‌ای ندارد. از نوع حرف زدنش می‌فهمیدم که اگر نه بیاورم چه اتفاقی می‌افتد».

همچنین مصاحبه‌شونده شماره ۴ که دو فقره محکومیت به حمل و نگهداری مواد مخدر (چهار و نه سال حبس) در سابقه کیفری خود دارد، بیان می‌کند:

«یک ترسی همیشه در وجودم بود. محسن (همسرش) وقت‌هایی که دیوانه می‌شد کسی نمی‌توانست جلوییش را بگیرد. برای همین تا احساس می‌کردم دارد وحشی می‌شود می‌گفتم باشه هرچه تو می‌گویی».

در حالت اجبار کلی، صرف نوع خاصی از نگاه یا درخواست، در نظر قاضی نمی‌تواند رفتاری تهدیدآمیز تلقی شود و اجبار را اثبات کند؛ این در حالی است که در رابطه زناشویی، دور از انتظار نیست که رفتارهایی در طول زمان تبدیل به یک کد خاص شوند و معنای واحدی ایجاد کنند که می‌توانند باعث ایجاد ترس یا تهدید گردند. همان‌گونه که در نمونه مصاحبه بیان شد، تهدید صورت گرفته بالفعل انجام نشده است بلکه زن به تجربه دریافته است که نوع خاصی از حرف زدن یا رفتار کردن، مقدمه اعمال خشونت است، آنگاه که مورد توجه قرار نگیرد. به همین دلیل او در این مواقع دست از مقاومت برمی‌دارد و از همسر خود اطاعت می‌کند.

در دفاع اجبار به‌طور کلی، حتماً باید خطر قریب‌الوقوع جانی مرتکب را تهدید کند اما در مورد زنان مجبور صرف «فرمان» شوهر مبنی بر انجام رفتار مجرمانه از سوی همسر، می‌تواند به منزله اجبار تلقی شود؛ زیرا این دسته از زنان به تجربه آموخته‌اند که عدم تبعیت از فرمان شوهر عواقب سختی را برای آن‌ها به دنبال دارد. از این‌رو، برای گریز از آن، به خواسته شوهر تن می‌دهند؛ بنابراین لزومی ندارد که حتماً در لحظه وقوع جرم، زن تحت تهدید و اجبار مرد باشد بلکه وجود اجبار و تهدید بالقوه نیز برای تحقق دفاع مبتنی بر اجبار زناشویی کفایت می‌کند.

نامشروع بودن تهدید: تهدید باید به ناحق علیه دیگری صورت گیرد؛ زیرا تهدید به امر قانونی موجب اکراه محسوب نمی‌شود (همان). در مورد قانونی نبودن تهدید، به نظر

می‌رسد مواردی همچون تهدید به طلاق، جدا کردن فرزند از مادر و تنبیه کودک، در زمره تهدیدهای غیرقانونی قرار نمی‌گیرند و به همین دلیل قاضی تهدید از طرف مرد را نمی‌پذیرد. همان‌گونه که در پرونده‌های شماره ۳، ۴ و ۶ قاضی اکراهی بودن رفتار را به دلیل اینکه تهدید به طلاق بوده، نپذیرفته است. این در حالی است که برای برخی از زنان، طلاق می‌تواند پیامدی فاجعه‌بار داشته باشد؛ چراکه بسیاری از آن‌ها از تأمین حداقل‌های زندگی خود ناتوان هستند. برای نمونه مصاحبه‌شونده شماره ۷ که به جرم حمل مواد مخدر به دو سال و شش ماه زندان محکوم شده است، در پاسخ به این سؤال که چرا از همسر خود طلاق نگرفته است بیان می‌کند:

«من جایی رو نداشتم. کجا می‌رفتم؟ کی خرجمو می‌داد؟ با دو تا بچه کارتن خواب می‌شدم؟».

مصاحبه‌شونده شماره ۶ که خودش دچار بیماری اعتیاد است و با تن‌فروشی علاوه‌بر تأمین مخارج فرزندان خود، مواد خود و همسرش را نیز تهیه می‌کرده است، در پاسخ به این سؤال که چرا از همسر خود طلاق نگرفته است بیان می‌کند:

«وضعیت من عوض نمی‌شد. بعد طلاقم باید با این و اون می‌خوابیدم تا خرجم دریاد. حداقل اون موقع خیالم از بچه‌هام راحت بود. من جایی رو نداشتم که ببرمشون ولی اونجا بالاخره سرپناه بود براشون».

زنان به دنبال ایجاد صمیمیت در رابطه و پیدا کردن تجربه‌های مشترک با همسرانشان، آن‌ها را تنها راه تأمین نیازهای مادی و غیرمالی خود می‌دانند. به همین علت خود را در برابر شریکشان ناتوان تصور می‌کنند. بنابراین، صرف نامشروع نبودن طلاق نمی‌تواند موجب گردد جرمی که زن به دلیل تهدید به طلاق مرتکب شده است عمدی و ناشی از اراده کامل تلقی شود؛ زیرا با درک تجربه زیسته زنان و توجه به شرایط شخصی آنان می‌توان اجباری بودن عمل را احراز کرد. در نهاد اجبار عمومی برخلاف نهاد اجبار زناشویی، تفاسیر قضات جنسیت‌محور نیست. برای نمونه قاضی شماره ۱ بیان می‌کند:

«از نظر قانونی ولی طفل پدر است. نمی‌شود گفت چون زنی نگران این بوده که بچه نزد پدرش بماند رفته مواد فروخته. اگر واقعا نگران این بود می‌رفت دادخواست حضانت یا ملاقات فرزند می‌داد».

بنابراین زنی که این موارد (قانونی) را به عنوان رفتارهای تهدیدآمیز، در دفاع از خود بیان می‌کند، نمی‌تواند مجبور بودن خود را به اثبات برساند. این در حالی است که برای یک مادر یا زنی که فاقد استقلال است، هریک از این موارد می‌تواند تهدیدی جدی تلقی شود. تجربیات زنان از رفتارهای اجباری و کنترلی دردآور است و پیامدهای شدیدی را برای خود و فرزندانشان به همراه دارد. مصاحبه‌شونده شماره ۹ که به دلیل تهدیدهای مکرر همسرش به ارتکاب جرم زنا وادار شده است، می‌گوید:

«همه چیز یک طرف بچه هم یک طرف. واقعاً برایم مرگ بود که از بچه‌هایم بگذرم. مادر دست خودش نیست. هر جا هم برود دلش پیش بچه‌هایش است. هیچ زنی دوست ندارد با مرد غریبه بخوابد اما چه کار می‌کردم؟ می‌گفت باید با طلبکار من بخوابی وگرنه طلاق می‌دهم. حسرت دیدن آرزو- فرزند مصاحبه‌شونده که هشت سال سن داشته است- را به دلت می‌گذارم ..».

گاهی وابستگی به کودک و تأثیراتی که طلاق می‌تواند در زندگی و آینده فرزندان داشته باشد، مادران را برای ماندن در رابطه‌ای که زور و اجبار همسرانشان، در آن حاکم است مجبور می‌کند. انتظار می‌رود قاضی به جای تمرکز صرف بر آزار فیزیکی وارد بر زن، به سایر اشکال آزار از جمله روانی و مالی که بر او تحمیل شده است نیز توجه کند (Youngs, 2014: 63). از سوی دیگر معیار تهدیدآمیز بودن یک گفتار یا رفتار، امری شخصی است. به عنوان مثال برای مصاحبه‌شونده شماره ۸ طلاق و جدایی از همسرش «فاجعه‌بار» است درحالی که مصاحبه‌شونده شماره ۳ نداشتن پول اجاره خانه و بازگشت به منزل پدری را «غیرقابل تحمل» می‌داند. این شرایط برای هر زنی در طبقات اجتماعی- اقتصادی مختلف، متفاوت خواهد بود؛ اما به طور کلی تهدیداتی همچون: جدا کردن فرزند

از مادر، خشونت فیزیکی علیه فرزند (مانند داغ گذاشتن، حبس کردن، کتک زدن)، تهدید به قتل مادر یا فرزند، تهدید به بردن آبرو و ایجاد ناامنی و طلاق اجباری عموماً برای زنان تهدید تحمل‌ناپذیر تلقی می‌شود. درک این وضعیت فقط از طریق تفسیر زنانه از جرم و به رسمیت شناختن دفاع مبتنی بر «اجبار زناشویی» میسر می‌گردد.

قدرت بر دفع: این شرط در ماده ۱۵۱ قانون مجازات اسلامی با عبارت: «اکراه غیرقابل تحمل» آمده است. میزان ترس ناشی از تهدید با قدرت دفع آن رابطه معکوس دارد؛ یعنی هرچه احساس ترس بیشتر مستولی گردد، قدرت انسان در دفع خطر کاهش می‌یابد. این احساس برحسب وضع و موقع تهدید و خصوصیات انسان‌ها قوت و ضعف دارد، چندان که ممکن است به درجه‌ای برسد که دیگر قابل تحمل نباشد؛ یعنی انسان در این مرحله، قدرت اراده را از دست بدهد و نتواند در برابر خواسته دیگری ایستادگی کند (همان). برای نمونه، صرف اینکه کسی ادعا کند به واسطه تهدید مرتکب جرمی شده قابل قبول نیست بلکه تهدید باید باتوجه به زمان، مکان، موقعیت، شخصیت، سن فرد و وسیله تهدید بررسی شود و در حدی باشد که مؤثر در سلب آزادی اراده تلقی گردد (نوربها، ۱۳۹۲: ۳۱۱). بدیهی است دادگاه نباید از بررسی وضع و حال روانی متهم در اثنا جرمی که با تهدید ارتکاب یافته است، غافل بماند و اگر در تشخیص خود، جرم را به رفتار اکراه کننده مستند دانست، او را مسئول کیفری قلمداد کند (اردبیلی، ۱۳۹۳: ۱۸۲). در جرائم ارتكابی زنان مجبور، اگر تفسیر زنانه از رفتارها و تصمیم‌های یک زن وجود نداشته باشد، نمی‌توان به درستی درمورد توانایی یک زن در دفع خطر قضاوت کرد. گاه فشار روانی حاصل از اجبار و تهدید چنان برای زنان سهمگین و تحمل‌ناپذیر است که حاضرند برای اجرا نشدن آن مرتکب جرم شوند. برای نمونه می‌توان به مصاحبه‌شونده شماره ۱۰ اشاره کرد که به رابطه نامشروع مادون زنا محکوم شده است. دلیل انتساب این جرم به وی، اقرار متهم بیان شده است؛ ایشان بیان می‌کند:

«همسر سابقم مرا تهدید کرد که باید طی یک یادداشتی به داشتن رابطه با دیگران اقرار کنم و اعتراف کنم که به او خیانت کرده‌ام و این موضوع باعث جدایی ما شده است وگرنه عکس‌های بدون پوشش من را در

شبکه‌های مجازی و در میان اقوام منتشر خواهد کرد. من باتوجه به شناختی که از همسرم داشتم می‌دانستم که این تهدید عملی خواهد شد و به‌منظور جلوگیری از وقوع این اتفاق، پذیرفتم که جملات مورد نظر او را بنویسم. بعداً او با همان یادداشت از من شکایت کرد اما قاضی قبول نکرد که من فقط برای اینکه شر او کم شود این موضوع را نوشتم و واقعاً واقعیت نداشت. می‌گفت باید همان موقع شکایت می‌کردی».

در این مورد، قاضی تهدید «انتشار تصاویر خصوصی» را از طرف متهم را به‌واسطه امکان طرح شکایت ایشان، قابل دفع دانسته است. باتوجه به اینکه این شرط ناظر به زمانی است که تهدید انجام شده است، در این زمان باید بررسی شود که آیا فرد تهدیدشده توانایی دفع تهدید مورد نظر و مقاومت در برابر آن را دارد یا خیر. طبق اظهارات متهم او بارها بیان کرده است که باتوجه به شناختی که از همسرش داشته است، به قطع و یقین می‌دانسته که ایشان این تهدید را عملی خواهد کرد و او توان منصرف کردن وی را ندارد. فرایند طرح شکایت نیز فرایندی زمان‌بر است؛ از طرفی انتشار عکس و فیلم در فضای مجازی، در کمترین زمان ممکن می‌تواند انجام شود؛ بنابراین فرصت شکایت برای این خانم وجود نداشته است. مضاف بر اینکه صرف تهدید انجام شده، فشار روانی زیادی را بر زن وارد کرده است. شاید طبیعی به‌نظر برسد که در چنین شرایطی زن کوتاه‌ترین راه ممکن را برای رهایی از آن شرایط انتخاب کند. بی‌تردید اگر با نگرش جنسیت‌محور به این پرونده نگاه می‌شد و شرایط آن زن بیشتر مورد سنجش قرار می‌گرفت، خطر برای متهم قابل دفع تصور نمی‌شد. ظاهراً درک زنانگی و ارزش‌های برخاسته از آن برای تصمیم قاضی درباره هر زن در نظام عدالت کیفری ضروری است.^۱

در نمونه دیگر مصاحبه‌شونده شماره ۱ که به جرم نگهداری مواد مخدر به دوازده سال حبس محکوم شده است اظهار می‌دارد که:

۱ دو شرط دیگر «قریب‌الوقوع بودن خطر» و «احتمال وقوع خطر» در هر دو نهاد مشترک است و از این حیث تفاوتی میان آن‌ها نیست. برای مطالعه بیشتر ر.ک: اردبیلی، ۱۳۹۳ و نوربها، ۱۳۹۲: ۳۴

«اون مواد رو آب‌بندی می‌کرد من قورت می‌دادم. باید می‌بردم می‌دادم به یکی از مشتری‌هاش. معده‌ام اذیت می‌شد نمی‌تونستم اما می‌گفت اگه تو نکنی باید زهرا-دختر ۱۹ ساله مصاحبه‌شونده-بخوره. منم گفتم جهنم بدا هرچی میشه به من بشه اون دختر چه گناهی کرده».

بدیهی است ترس از ارتکاب جرم فرزند، از نظر دادگاه خطر محسوب نمی‌شود تا درمورد قابلیت دفع آن اظهارنظر کند. اما برای مادر این موضوع به اندازه‌ای سخت بوده که حاضر شده خطر این کار را به جان بخرد و خودش مرتکب جرم شود. مسلم است قواعد عمومی مربوط به اکراه، قادر به درک این شرایط نیست و برای توضیح این وضعیت ناچار باید به تفاسیر جنسیت‌محور متمسک شد.

با توضیحات ارائه‌شده نشان داده شد که برای تحقق اجبار به صورت کلی حتماً باید شرایط خاص قانونی وجود داشته باشد و عمل از طریق ادله محدود قانونی نیز اثبات شود درحالی‌که در اجبار زناشویی، نیازی نیست تمام آن شرایط موجود باشد. البته به نظر می‌رسد قضات می‌توانند با همان ماده ۱۵۱ قانون مجازات اسلامی (با موضوع اکراه)، در بسیاری از پرونده‌هایی که متهم تحت تأثیر اجبار زناشویی مرتکب جرم شده است، رأی صادر کنند. این در حالی است که بتوانند تفاسیر جنسیت‌محوری از رفتارهای زنانه داشته باشند؛ مثلاً بپذیرند که تهدید به جدا کردن فرزند برای اغلب زنان، تحمل‌ناپذیر است؛ بنابراین این مورد را داخل در عنوان اکراه بدانند یا اینکه به جای توسل به ادله شهادت یا اقرار-که معمولاً در این پرونده‌ها وجود ندارد- با بررسی امارات مختلف و با استناد به علم قاضی بدان رأی بدهند؛ اما با توجه به اینکه بیشتر قضات، نسبت به شرایط و موقعیت زنان در معرض اتهام آگاهی کافی را ندارند، تمایلی به ارائه تفسیرهای جنسیت‌مدار نشان نمی‌دهند. در این زمینه مصاحبه قاضی شماره ۲ قابل توجه است که می‌گوید:

«تفسیر قضایی هم باز باید در چهارچوب باشد. من چگونه با قاعده اضطرار یا اکراه درمورد این زنان حکم بدهم درحالی‌که برای قانونگذار اکراه معنای مشخص و محدودی دارد. من باید بتوانم تمام شرایط قانونی را از

روش قانونی احراز کنم و گرنه مرتکب تخلف شده‌ام. اول باید قانونگذار این حالت را به رسمیت بشناسد. این زنان را بشناسد، وضعیت آن‌ها را درک کند، درک درستی از شرایط آن‌ها داشته باشد تا بعد قاضی بتواند در آن مسیر حرکت کند».

پذیرش حاکمیت رابطه قدرت در رابطه زناشویی، موجب می‌گردد تا درک موقعیت زنانی که به واسطه عمل همسرانشان در معرض اتهام قرار می‌گیرند، میسر شود. ویژگی‌های فیزیکی، روانی و اجتماعی زنان، آن‌ها را در موقعیت پایین‌تری نسبت به مردان قرار می‌دهد. با شناخت این ویژگی‌ها، مقنن می‌تواند قوانین منعطف‌تری درباره زنان متهم وضع کند اما نبود قانون، به رسمیت نشناختن موقعیت زنان را توجیه نمی‌کند زیرا تفسیر جنسیت محور قضاات از رفتار زنان و دقت در اوضاع و احوال ایشان می‌تواند موجب شود تا قاضی با اختیارات قضایی حکم عادلانه‌تری صادر کند.

مسئولیت کیفری زنان مجبور:

در آن دسته از نظام‌های عدالت کیفری که دفاع مبتنی بر اجبار زناشویی در آن‌ها به رسمیت شناخته نشده است، تصمیم‌گیری درمورد زنان مجبور با شرایط ویژه‌ای انجام می‌پذیرد؛ بدین ترتیب که اگر زنی در یک موقعیت مجرمانه قرار بگیرد یا تحت شرایطی که همسرش با تهدید و خشونت برای او به وجود آورده، مرتکب جرمی شود، در صورتی که بتواند ثابت کند آزار جسمی یا روانی شدیدی متحمل شده است می‌تواند تبرئه شود؛ به شرط اینکه بتواند قاضی را مجاب کند که ترک این رابطه نیز برای او ممکن نبوده و با موانعی روبرو بوده است (Chesney, 1989: 18). از لحاظ تاریخی، دادگاه‌ها ارتکاب جرم توسط «زن کتک خورده» را به عنوان جرم قابل توجیه و اجتناب‌ناپذیر به رسمیت نمی‌شناختند؛ اما گیلسپی در سال ۱۹۸۹ تفسیرهای سنتی قانون در دفاع زن کتک خورده را به چالش کشید (Gillespie, 1989:295). او بیان کرد که سطح تهدیداتی که زن از طرف شوهرش تحمل می‌کند آسیب‌های بسیار زیادی به وی وارد می‌کند و می‌تواند او را در محاصره و

تنگنا قرار دهد (Gillespie, 1989:295). پس از گیلپی این گفتمان همچنان ادامه پیدا کرد تا آنجایی که بسیاری از نظام‌های حقوقی را مجاب کرد تا برای زنی که تحت فشار و تهدید یا اجبار-فیزیکی یا روانی- همسرش مرتکب جرم شده است، حداقل مجازات در نظر گرفته شود یا از مجازات او کاسته شود (Campbell & Jensen, 2019:4).

در حقوق انگلستان، این دفاع در ماده ۴۷ قانون عدالت کیفری ۱۹۲۵ انعکاس یافت (Criminal Justice Act 1925, s.47). براساس این ماده، «هر زنی که در حضور شوهر خود مرتکب جرم شود، در صورتی که بتواند ثابت کند شوهر وی او را به ارتکاب جرم واداشته است، می‌تواند از مجازات معاف گردد» (Smith, 2015: 126) این ماده به زن متأهل اجازه می‌داد برای رفع مسئولیت کیفری، اثبات کند که در نتیجه فشار یا تهدید شوهر، اراده مستقل خود را از دست داده است. باوجود تحولات بعدی در سیاست کیفری انگلستان، این دفاع هنوز به عنوان مبنای تفسیر در نظام حقوقی انگلیس باقی مانده است. در کشورهای آسیایی با نظام حقوقی برگرفته از بریتانیا، از جمله هنگ کنگ، سنگاپور و مالزی، دفاع اجبار زناشویی قابل استناد است. در هنگ کنگ، تفاسیر قضایی از ماده ۱۰۰ قانون آیین دادرسی کیفری (Criminal Procedure Ordinance, Cap.221, s.100) نشان می‌دهد که دفاع اجبار زناشویی در قالب اصول عام اکراه و اضطراب قابل اعمال است. پژوهش‌های حقوقی جدید در این کشور تأکید کرده‌اند که محاکم هنگ کنگ، به‌ویژه در دعاوی خشونت خانگی، از مفهوم اجبار زناشویی برای کاهش مسئولیت کیفری زنان بهره می‌گیرند (Lee, 2018: 243).

در ایالات متحده آمریکا نیز، دفاع مبتنی بر اجبار زناشویی در چند ایالت به‌طور صریح در قوانین جزایی ذکر شده است. برای نمونه، در ایالت آلاباما، ماده 13A-3-30(B) قانون جزا (Alabama Criminal Code) بیان می‌کند:

۱ همچنین ر.ک: Schneider, "Particularity and Generality: Challenges of Feminist Theory and Practice in Work on Woman-Abuse" (1992). NYUL Rev., 67, 520.

«زنی که اثبات کند در نتیجه تهدید یا اجبار شوهر خود مرتکب جرم شده است، می‌تواند از این دفاع استفاده کند».

همچنین در برخی ایالت‌های دیگر مانند جورجیا، کارولینای شمالی و اوهایو، مقررات مشابهی وجود دارد که امکان استفاده از این دفاع را برای زنان فراهم می‌سازد (Gover, 2003: 111). در این ایالت‌ها، رابطه زناشویی عاملی مؤثر در تفسیر شرایط اکراه دانسته می‌شود.

در کانادا نیز، دفاع اجبار زناشویی از طریق ماده ۱۷ قانون کیفری کانادا (Criminal Code, R.S.C., 1985, s.17) و رویه‌های قضایی مرتبط با خشونت خانگی به رسمیت شناخته شده است. رأی لاولل^۱ (1990) نقطه عطفی در پذیرش دفاع از خود براساس سندروم زن کتک‌خورده بود؛ دیوان عالی در این پرونده اعلام کرد که قربانی خشونت خانگی ممکن است در شرایط تهدید مستمر، خطر را به گونه‌ای متفاوت از دیگران درک کند و در نتیجه عمل او موجه تلقی گردد (Campbell & Jensen, 2019: 4). در استرالیا، دفاع اجبار زناشویی در قالب قوانین ایالتی حفظ شده است. در ایالت نیو ساوت ولز، بخش ۴۲۲ قانون جرایم (Crimes Act 1900 (NSW), s.422) صراحتاً اکراه ناشی از تهدید شوهر را از موجبات رفع مسئولیت کیفری می‌داند. در ایران زنان مجبور هیچ گونه تخفیفی در مجازات ندارند. مصاحبه‌شونده شماره ۵ که به جرم نگهداری مواد مخدر به شش سال حبس محکوم شده است می‌تواند نمونه‌ای از یک «زن کتک‌خورده» باشد که در موقعیت مجرمانه قرار گرفته و شرایط او درک نشده است. او بیان می‌کند:

«من می‌دانستم که همسر من داخل خانه مواد دارد اما نمی‌دانستم کجاست و چه مقدار است. اصلاً شوهر من مرا آدم حساب نمی‌کرد که این حرف‌ها

^۱R. v. Lavallee

را به من بزنند. جواب تمام حرف های من سیلی بود. من باید چه کار می کردم؟ جایی نداشتم که بروم».

زمانی که همسر متهم این پرونده به اتهام حمل و نگهداری مواد مخدر دستگیر شد، ضابطان برای کشف احتمالی مواد به منزل مشترک آنها رفتند و ۷۳ گرم هروئین پیدا کردند و به همین دلیل این خانم را نیز با همین اتهام دستگیر کردند درحالی که متهم ادعا می کرد که مواد متعلق به او نیست. بنا بر اظهارات پاسخ گو او اقدامی انجام نداده است که در معرض اتهام قرار بگیرد؛ صرفاً زندگی با یک فروشنده مواد و مشترک بودن منزل با وی، او را در موقعیت مجرمانه قرار داده است. درواقع این زن قبل از آنکه بزهکار باشد بزه دیده است. عدم به رسمیت شناختن شرایط زندگی و درماندگی این زن موجب شده تا او مجازات کامل جرم را تحمل کند؛ درحالی که پذیرش مسئولیت کیفری کاهش یافته درمورد «زن کتک خورده» که در بستر اجبار زناشویی مرتکب جرم شده است، منجر به تصمیمات متفاوتی درباره وی می شود. برای نمونه دادگاه اسکاتلند در پرونده گالبریت^۱ استدلال کرد که اگر ثابت شود که ادعاهای گالبریت صحت دارد و او به مدت طولانی از طرف شوهرش مورد آزار و اذیت قرار گرفته است مجازات کمتری را مورد حکم قرار خواهد داد. پس از تحقیقاتی که راجع به همسر گالبریت انجام شد، هیئت منصفه دفاعیات وی را پذیرفت و او را به مجازات کمتری محکوم کرد درحالی که قبل از گالبریت، برای کاهش مسئولیت کیفری، باید یک بیماری روانی یا وضعیت ذهنی تقریباً در مرز جنون نشان داده می شد (McPherson, 2019: 5).

در نظام عدالت کیفری اسکاتلند، اجبار زناشویی موجب کاهش مسئولیت کیفری^۲ مرتکب می گردد. ماده 51(1)(b) قانون آیین دادرسی کیفری اسکاتلند (*Criminal Procedure (Scotland) Act 1995*) تصریح می کند که چنانچه شخصی به دلیل اختلال روانی ناشی از خشونت خانگی کنترل اراده خود را از دست داده باشد، می تواند

^۱Galbraith v HM Advocate (No.2) 2002 JC 1.

^۲Diminished Responsibility

از مسئولیت کیفری کاهش یافته بهره‌مند شود. قضات اسکاتلندی زمانی که با پرونده‌ای مواجه شدند که متهم آن یک زن کتک‌خورده بود، چنین استدلال کردند که بیماران روانی مبتلا به بیماری‌های ذکر شده در ICD^۱ باید از مسئولیت کاهش یافته برخوردار باشند. آن‌ها در شواهد خود بر این عقیده بودند که باوجود این واقعیت که «سندروم زن کتک‌خورده»^۲ BWS به صراحت در ICD تعریف نشده است، می‌توان آن را یک وضعیت روانی مرتبط با مسئولیت کاهش یافته در نظر گرفت (McPherson, 2019: 8). زیرا BPS را می‌توان تحت عنوان کلی‌تر «اختلال استرس پس از سانحه» (PTSD) که در ICD تعریف شده است، در نظر گرفت. (McPherson, 2019: 8). با این توضیح که PTSD «یک پاسخ تأخیری طولانی‌مدت به یک رویداد یا موقعیت استرس‌زا (کوتاه یا طولانی‌مدت) با ماهیت استثنایی تهدیدکننده یا فاجعه‌آمیز می‌باشد که احتمالاً باعث ناراحتی فراگیر در تقریباً تمام افراد می‌شود» (McPherson, 2019: 8). این بیماری در بخشی از موارد، ممکن است منجر به تغییر شخصیت پایدار شود که به عنوان پاسخی به یک «استرس شدید» مانند شکنجه، حبس طولانی‌مدت یا تهدید به وجود می‌آید. قرار گرفتن طولانی‌مدت در معرض موقعیت‌های تهدیدکننده زندگی و یا مورد سوءاستفاده واقع شدن توسط شریک صمیمی نیز می‌تواند این وضعیت را پدید آورد (McPherson, 2019: 8). نمونه دیگر پرونده وندی گراهام است. او در سال ۲۰۰۸ به قتل شریک زندگی خود مارک تامسون متهم شد. گراهام به اتفاق آرا به جرم قتل مجرم شناخته شد و به حبس ابد با بخشی از مجازات ۱۱ سال محکوم شد زیرا به مدت زیادی از سوی همسرش مورد خشونت واقع شده بود (McPherson, 2019: 12).

گونه‌شناسی مواجهه نظام قضایی با اجبار زناشویی

^۱International Classification of Diseases: بیماری‌های طبقه‌بندی شده بین‌المللی

^۲Battered Woman Syndrome (BWS)

^۳Battered Person Syndrome

^۴post-traumatic stress disorder

در نظام کیفری ایران دفاع مبتنی بر اجبار زناشویی به رسمیت شناخته نشده است و اگر زنی ادعا کند که به اجبار همسرش مرتکب جرمی شده است، با قواعد عمومی درمورد آن تصمیم گرفته می‌شود. در تمامی پرونده‌های بررسی شده، زنان اظهار داشته‌اند که تحت اجبار همسر و بدون خواست و اراده شخصی مرتکب جرم شده‌اند؛ باین حال، ادعای ایشان هیچ تأثیری در میزان مجازاتشان نداشته است. همان‌طور که گفته شد حتی در کشورهایی که مفهوم اجبار زناشویی به رسمیت شناخته نشده است، زنان مجبور حق دارند با اثبات شرایطی، تبرئه شوند و یا براساس نهاد «مسئولیت کاهش یافته» مورد قضاوت قرار گیرند. از آنجایی که این نهاد در نظام تقنینی ایران جایگاهی ندارد، قانون در رابطه با زنانی که برای ارتکاب جرم توسط شرکای جنسی‌شان گماشته می‌شوند، سکوت اختیار کرده است. یافته‌های مطالعات میدانی نشان می‌دهد که قضات در برخورد با پرونده‌هایی که زنان در آن به عنوان ابزاری برای ارتکاب جرم به کار گرفته می‌شوند، به‌طور کلی سه رویکرد متفاوت دارند: گروه اول قضاتی هستند که اساساً وجود رابطه قدرت میان زن و شوهر را نمی‌پذیرند. این دسته از قضات معتقدند رابطه میان زن و مرد مبتنی بر قدرت نیست و ویژگی خاصی در این زمینه ندارد. گروه دیگری از قضات تأثیر رابطه قدرت در ارتکاب جرم زنان را می‌پذیرند اما بر این باورند که قانونگذار این وضعیت را به رسمیت نشناخته است و به همین دلیل آن‌ها نمی‌توانند در تعیین مجازات، این موضوع را دخالت دهند. دسته سوم قضات اما دیدگاه منعطف‌تری دارند و می‌کوشند با بهره‌گیری از ظرفیت‌های قانونی و اختیارات خود، رأیی عادلانه‌تر درمورد زنان مجبور صادر کنند. در ادامه عملکرد این سه گروه مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

به رسمیت نشناختن بزهکاری ناشی از رابطه قدرت

برای اینکه قضات بتوانند در رابطه با زنانی که تحت اجبار همسرانشان مرتکب جرم شده‌اند، تصمیم عادلانه‌ای بگیرند، ضروری است که ابتدا شرایط و وضعیت ایشان را بشناسند و بتوانند موقعیت زن را در روابط مبتنی بر قدرت درک کنند. در نظام عدالت کیفری ایران بیشتر قضات با مفهوم «رابطه قدرت» آشنا نیستند و آن را در صدور آرای مدّ نظر قرار نمی‌دهند. علت این امر شاید این باشد که رابطه زوجیت را مصون از هر خطری

می‌دانند. کمااینکه در محاکم کیفری ایران شکایت از همسر (خشونت خانگی) بخش زیادی از شکوائیه‌ها را شامل می‌شود اما تنها برای گروه اندکی از مرتکبان کیفرخواست صادر می‌شود. زیرا بسیاری از قضات معتقدند که وقت خود را در پرونده‌های خشونت خانگی تلف می‌کنند. بی‌توجهی قضات و به‌طور کلی کنشگران قضایی به گزارش‌های مربوط به خشونت خانگی می‌تواند آسیب‌های جدی به دنبال داشته باشد. برای مثال مصاحبه‌شونده شماره ۳ که به جرم معاونت در قتل عمدی (همسر) به سیزده سال حبس محکوم شده است بیان می‌کند:

«شوهرم منو با سیم می‌زد. بعضی وقت‌ها هم دست و پامو می‌بست و می‌زد. بخدا چند بار زنگ زدم ۱۱۰ اما نیومدن. می‌گفتن اختلافات خانوادگی به ما ربطی نداره. یکبار رفتم کلانتری منو فرستادن پیش مشاور اونم گفت آبروی شوهرتو حفظ کن تو هر خونه دعوا پیش میاد».

در این مصاحبه به‌خوبی می‌توان متوجه شد که درک نشدن و به رسمیت نشناختن رنج یک زن در ارتباط با همسرش، چگونه می‌تواند او را از حمایت قانون محروم کند و چهره بزه‌دیده او را به بزهکار تبدیل کند. درحالی‌که اگر تفسیرهای درستی از شرایط و موقعیت زنان مجبور وجود داشت، زنان ترغیب می‌شدند تا در پی خشونت همسر به نظام عدالت کیفری مراجعه کرده و از آن درخواست کمک کنند. تبدیل موقعیت بزه‌دیده به بزهکار، نتیجه عدم درک موقعیت زن و بی‌توجهی به شرایطی است که او را به ارتکاب جرم سوق داده است. بسیاری از قضات سعی می‌کنند زنان را از پیگیری قانونی منصرف کرده و آن‌ها را به سمت مشاوره یا میانجی‌گری به‌عنوان اقدامی مداخله‌ای هدایت کنند (Gover & et al, 2003: 118). در این راستا، قاضی مصاحبه‌شونده شماره ۲ بیان می‌کند:

«شما اگر به زنان اجازه بدهید وارد جزئیات زندگی خود بشوند باید بنشینید و فقط قصه گوش کنید. همه چیز را به هم می‌بافند تا بگویند که بی‌گناه هستند. هرکسی سختی‌هایی در زندگی دارد اما این دلیل نمی‌شود هرکاری

که خواست بکند. زنان دوست دارند حرف بزنند اما جای صحبتشان در دادگاه نیست».

عدم تمایل به شنیدن صحبت‌های زنان بزه‌دیده فقط درمورد قضات ایران نیست؛ دادستان‌های فدرال نیز پرونده‌هایی را که موضوعشان خشونت همسر است، برای رسیدگی انتخاب نمی‌کنند یا از رسیدگی به آن‌ها طفره می‌روند؛ زیرا اولاً آن‌ها را مهم قلمداد نمی‌کنند و ثانیاً همکاری شاکیان خشونت خانگی را تضمین شده نمی‌دانند و معتقدند که این دسته از شاکیان از شکایت خود صرف‌نظر خواهند کرد (Raeder, 2006: 96). جلوه‌ای از جدی نگرفتن زنان در اظهارات قاضی شماره ۱۰ دیده می‌شود. او اظهار می‌دارد:

«حرف‌های این زنان را نمی‌شود باور کرد. خصوصاً وقتی به زندان می‌روند. خیلی چیزها را از همدیگر یاد می‌گیرند. یاد می‌گیرند که چه بگویند. شاید هم مجبورند دروغ بگویند تا عذاب وجدانشان کم شود یا در جمع سایر زندانیان پذیرفته شوند».

در این زمینه اظهارات قاضی شماره ۹ نیز مورد توجه است که بیان می‌کند:

«اکثر زنان مجرم ادعا می‌کنند شوهرشان باعث ارتکاب جرم آن‌ها شده است ولی همه راست نمی‌گویند؛ یعنی اکثراً دروغ می‌گویند. به هر حال وقتی زنی می‌آید و سروکارش به دادگاه و پلیس می‌افتد می‌ترسد و می‌خواهد همه چیز را گردن شوهرش بیندازد. دادگاه هم وقتی برای شنیدن این دروغ‌ها ندارد».

شنیده نشدن زنان، باور نکردن آن‌ها و بی‌اهمیت شمردن حرف‌هایشان، آن‌ها را در دادگاه به حاشیه می‌راند تا جایی که بزه‌دیدگی خودشان را فراموش می‌کنند و سعی در خواهش از قاضی برای کم کردن مجازاتشان دارند. این ابراز پشیمانی و ندامت و طلب تخفیف در مجازات، از نظر قاضی اقرار به جرم است. درحالی که بیان این جملات معمولاً

تفسیرهای قضایی از بزهکاری ناشی از «اجبار زناشویی» | فرجیها و گنج‌خانلو | ۶۱

از روی احساسات و ترس زنان است و آنها گمان می‌کنند با گفتن این جملات از مخمصه نجات می‌یابند (فرجیها و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۱۶).

قضات در بیان علت عدم تمایل به شنیدن ادعای تحت اجبار بودن زنان، اظهارات مختلفی دارند. برخی از آنها عدم شکایت از شوهر یا عدم پیگیری مستمر شکایت را دلیلی بر جدی نبودن شکایت زنان از همسرانشان می‌دانند. برای نمونه قاضی شماره ۴ بیان می‌کند:

«تقریباً همه زنان مجرم در دفاعیات خود بیان می‌کنند که همسرانشان در ارتکاب جرم آنها نقش داشته است اما نمی‌شود به صرف این حرف آنها را تبرئه کرد. سؤالی که مطرح می‌شود این است که چرا زنان از همسرانشان شکایت نمی‌کنند. البته هستند زنانی که شکایت می‌کنند ولی در آخر پشیمان می‌شوند یا در جلسه حاضر نمی‌شوند. درواقع زنان خودشان، خودشان را جدی نمی‌گیرند...».

ممکن است عدم حضور در دادگاه یا عدم پیگیری پرونده نیز ناشی از فشار و تهدید همسر باشد. اگر رابطه مبتنی بر قدرت برای قضات قابل درک باشد، تفسیرهای ایشان از رفتار زنان متفاوت خواهد بود. در این صورت عدم حضور زنان در دادگاه دلیلی بر مهم نبودن شکایت تلقی نخواهد شد اتفاقاً همین می‌تواند به عنوان دلیلی بر مورد تهدید واقع شدن زن و عدم احساس امنیت او باشد. تفاسیر سنتی قضات، ناشی از این امر مهم است که قضات رابطه قدرت بین زن و مرد را به رسمیت نمی‌شناسند و نمی‌توانند اقدامات زنان را با یک نگاه جنسیت‌محور تفسیر کنند.

در پرونده شماره ۷ خانم ف.خ که به اتهام سقط جنین محکوم شده است، مکرراً بیان می‌کند که خودش در سقط جنین نقشی نداشته و همسرش وی را به این عمل مجبور کرده است اما قاضی محترم این ادعا را از ایشان پذیرفته است. در اینجا قسمتی از اظهارات محکوم بیان می‌شود:

«من ناخواسته باردار شده بودم. وضعیت مالی ما مناسب نبود به همین دلیل همسر من از من خواست که بچه را بیندازم. من بچه دوست داشتم و دلم می‌خواست او را نگه دارم. دخترم شش ساله بود و می‌دانستم که فاصله سنی بیشتر از این بین بچه‌ها خوب نیست. به همسرم گفتم به خاطر پول حیف است که بچه را بیندازیم اما او بی‌توجه به نظر من قرصی را که به واسطه یکی از دوستانش از ناصر خسرو گرفته بود به من داد و گفت که باید بخورم. من لیوان آبی آوردم و وانمود کردم که قرص را خوردم ولی آن دستم بود و آن را به سطل آشغال انداختم. حدود دو هفته بعد که من و یار داشتم و مدام استفراغ می‌کردم او به من شک کرد و با تهیه بیبی چک متوجه شد که من قرص را نخورده‌ام. مجدداً قرص را تهیه کرد. پیش من آمد و گفت: «اگر این بار نخوری باز بچه‌ات می‌افتد ولی نه مثل آدم؛ این بار آنقدر می‌زنمت تا علاوه بر بچه خودت هم بمیری». من به ناچار قرص را خوردم و بچه افتاد».

قاضی محترم پرونده با بیان اینکه «بالاخره خودت قرص را خوردی» اکراه را نپذیرفته است. این در حالی است که قانون مجازات ایران برای کسی که به واسطه دادن دارو به زن باعث سقط جنین او می‌شود مجازات شش ماه تا یک سال حبس را در نظر گرفته است^۲ اما قاضی به دلیل اینکه متهم خودش قرص را خورده است، ضمن تبرئه شوهر از اتهام سقط جنین، زن را به پرداخت دیه محکوم کرده است.

به نظر می‌رسد قاضی رابطه متهم با همسرش را رابطه‌ای برابر تلقی کرده و زن را کاملاً مختار دانسته است که صرفاً از طرف همسرش برای سقط جنین تهدید شده است. روشن است که قاضی وجود رابطه قدرت میان زن و مرد را به رسمیت نمی‌شناسد و به همین خاطر

۱ محله‌ای در تهران که خرید و فروش دارو به‌طور غیرقانونی انجام می‌شود.

۲ ماده ۶۲۳ قانون مجازات اسلامی: «هر کس به واسطه دادن ادویه یا وسایل دیگری موجب سقط جنین زن گردد به شش ماه تا یک سال حبس محکوم می‌شود و اگر عالماً و عامداً زن حامله‌ای را دلالت به استعمال ادویه یا وسایل دیگری نماید که جنین وی سقط گردد به حبس از سه تا شش ماه محکوم خواهد شد...»

مانند سایر پرونده‌هایی که در آن بحث اکراه مطرح می‌شود، از زن می‌خواهد تا برای این ادعای خود شاهد بیاورد درحالی که در منزل مشترک زن و مرد و در یک مکالمه خصوصی شاهدی نیست مگر کودک شش ساله‌ای که او هم اصلاً نمی‌تواند متوجه رابطه نابرابر و تهدیدآمیز شود؛ مضاف بر اینکه حتی اگر بر چنین چیزی شهادت دهد اصلاً شهادت او مورد قبول نیست. با توجه به اینکه اختلافات این زن و مرد مسبوق به سابقه بوده است و زن به دلیل سوء رفتار همسرش از او شکایت کرده بود، همچنین اظهارات همسایگان در تأیید ادعای زن در پرونده موجود بوده است، اماره کافی برای قاضی فراهم بود تا با اتکا به آن و با در نظر گرفتن اوضاع و احوال حاکم، رابطه قدرت و در نتیجه اکراه و تهدید را به رسمیت بشناسد. اما عدم درک شرایط حاکم میان این زن و همسرش به محکومیت این زن منجر شده است.

بازتاب دیگری از این نگرش را می‌توان در اظهارات قاضی در پرونده شماره ۲ مشاهده کرد. در این پرونده محکوم برای نگهداری ۱۲۴ گرم شیشه ابتدا به اعدام محکوم می‌شود اما با شمول عفو رهبری این حکم به ۱۶ سال حبس تبدیل می‌شود. خانم ل.ح در تحقیقات انجام شده بیان می‌کند:

«مواد متعلق به من نبود. من مجبور شدم قبول کنم. مواد برای پسرخاله‌ام آقای خ.ن بود. چون من قبل از ازدوایم با او دوست بودم او مرا تهدید کرد که اگر این مواد را گردن نگیرم آبروی مرا می‌برد و کاری می‌کند که شوهرم مرا بکشد. او پیامک‌های مرا نگه داشته بود و مرا تهدید می‌کرد که آن‌ها را به برادر و همسر من نشان خواهد داد. به من گفت که فقط یک هفته این‌ها را بگذار در کیفیت در خانه بماند. گفت که جای او لو رفته است و یک هفته می‌خواهد به خانه یکی از دوستانش در روستا برود. من نمی‌دانستم که برایم نقشه دارد و واقعاً از ترس آبرو قبول کردم. هیچ کس را نداشتم که به او پناه ببرم و از او کمک بخواهم...»

قاضی پرونده بیان کرده است:

«اولاً صرف معتاد بودن پسرخاله‌اش منجر به پذیرش این ادعا نمی‌شود و باتوجه به اینکه دلیل دیگری در این خصوص ارائه نشده است و متهم شاهدی هم ندارد بنابراین نمی‌توان این ادعا را پذیرفت. ثانیاً حتی در فرض صحت ادعا، بعید است که یک تهدید منجر به پذیرش نگهداری این مقدار از مواد شود. قطعاً محکومیت به رابطه نامشروع و یا حتی زنا سبک‌تر از محکومیت فعلی است...».

از نحوه استدلال قاضی پیداست که قاضی یک زن ۲۲ ساله خانه‌دار با تحصیلات پنجم ابتدایی را مانند یک فرد تحصیل کرده آگاه مسئول می‌داند که هم از قانون و مجازات جرائم اطلاع دارد و هم به راحتی و بدون دخالت عوامل بیرونی می‌تواند تصمیم‌گیری کند. درحالی‌که این زن هیچ دسترسی به مشاور، مددکار یا منبعی که بتواند او را از عواقب کارش مطلع سازد نداشته است. افزون بر اینکه در یک خانواده سنتی و تحت تأثیر عقاید متعصبانه زیسته که «آبرو و حیا» دو کلید واژه مهم آن است که با کوچک‌ترین ادعای یک مرد می‌تواند به شدت زیر سؤال قرار گیرد. ترس از دست دادن آبرو و مورد اتهام قرار گرفتن، ترس از طرد شدن و مهم‌تر از آن ترس از آسیب‌های جسمی و حتی مرگ برای این زن به قدری بزرگ و رعب‌انگیز بوده است که اجازه تحلیل و انتخاب را به او نداده و شرایط پذیرش پیشنهاد پسرخاله را مهیا کرده است. به نظر می‌رسد اگر این زن می‌توانست آقای خ. را از اقدامی که تهدید می‌کرد بازدارد و یا در برابر او از حمایت خانواده برخوردار شود، مجبور به ارتکاب جرم نمی‌شد.

در این پرونده قاضی محترم با نگاهی سنتی به قانون، ادعای متهم را به دلیل عدم ارائه دلیل نپذیرفته است درحالی‌که عدم ارائه دلیل به معنای اخص آن درمورد ادعای متهم قابل درک است. مردی که در محیط روستا زن بی‌پناهی را تهدید می‌کند و از او انجام کاری را طلب می‌کند، این کار را در حضور شهود انجام نمی‌دهد. قاضی محترم می‌توانست با انجام تحقیقات بیشتر و احراز وجود ارتباط قبلی بین متهم و پسرخاله‌اش به صحت ادعای ایشان پی ببرد. در محیط کوچک روستا که مفاهیمی همچون آبرو، حیا و ناموس بار معنای ویژه‌ای دارد و کاملاً تحت تأثیر عقاید سنتی است، کوچک‌ترین ارتباط یک دختر با یک

پسر به عنوان یک گناه نابخشودنی تلقی می‌شود و دختر را در نظر محارمش مهدورالدم می‌کند. اما قاضی این زن را به عنوان یک انسان عاقل و بالغ و آگاه، مختار دانسته است؛ گویی وی با حسابگری کامل و با بررسی ابعاد مختلف جرم نگهداری مواد مخدر و رابطه نامشروع دست به انتخاب زده است. اگر قاضی محترم بستری را که در آن جرم به وقوع پیوسته است، در نظر می‌گرفت و شرایط جامعه روستایی و فرهنگ منطقه و نیز شرایط خاص بزهکار (از جمله سن ۲۲ سال و تحصیلات ابتدایی) را مورد توجه قرار می‌داد قطعاً با دقت بیشتری مبادرت به صدور رأی می‌کرد. توضیح آنکه معیار تحقق تهدید، شخصی است. با توجه به اوضاع و احوال حاکم بر موقعیت فرد می‌توان فهمید که او مورد تهدید و اکراه واقع شده است یا خیر. باید تمام اجزای شرایط و موقعیت فرد برای احراز تحقق تهدید در نظر گرفته شود تا بتوان به قضاوت درستی در این زمینه دست پیدا کرد. بدیهی است که این دسته از قضات، به تبع به رسمیت نشناختن رابطه قدرت و اجبار زناشویی، در مسئولیت کیفری کامل این زنان تردیدی ندارند و آن‌ها را به عنوان فاعلان مستقل و مختار جرم، مستحق مجازات قانونی می‌دانند.

پرونده‌های ۵ و ۹ و ۱ نیز مشابه پرونده اخیرالذکر مورد قضاوت قرار گرفته‌اند. زنانی که ترس و تهدید را علت ارتکاب جرم خود می‌دانند اما قاضی ادعای ایشان را معتبر نمی‌داند. برای مثال مصاحبه‌شونده شماره ۸ که به جرم نگهداری مواد مخدر و رابطه نامشروع مادون زنا به پنج سال حبس و نود و نه ضربه شلاق محکوم شده است، بیان می‌کند:

«من یک ساعت داشتم توضیح می‌دادم که والا بخدا مواد برا من نیست. من اسباب بازی این آقام که منو می‌فروشه باهاش مواد می‌خره اما آقای قاضی حتی سرش رو نیاورد بالا من رو نگاه کنه. یک سؤال ازم پرسه».

به نظر می‌رسد درک رابطه قدرت میان زن و شوهر با فضای ذهنی این دسته از قضات فاصله بسیاری دارد. شاید از نظر ایشان رابطه زن و مرد، یک رابطه فانتزی توأم با عشق و اخلاق است. این دیدگاه برخاسته از نگاه طبقات اجتماعی متوسط رو به بالاست که زنان

در آن به دلیل داشتن تحصیلات نسبتاً بالا و شغل، قدرت چانه‌زنی بیشتری با مردان دارند و رابطه قدرت میان آن‌ها کم‌رنگ‌تر است؛ اما واقعیت این است که در محیط‌های نسبتاً سنتی و جوامع در حال توسعه، عموماً زنان چنین جایگاهی ندارند و در رابطه نامتوازن قدرت، به حاشیه رانده می‌شوند.

طفره قضایی از پذیرش اجبار زناشویی با استناد به خلاء قانونی

دسته دوم قضات تأثیر رابطه قدرت در ارتکاب جرم زنان را می‌پذیرند و اذعان دارند که رابطه قدرت می‌تواند منجر به اجبار زنان به ارتکاب جرم شود. این دسته از قضات بیان می‌کنند که رابطه میان زن و شوهر برابر نیست و در برخی موارد اعمال خشونت مردان منجر به بزهکاری زنان می‌شود؛ اما ایشان بر این باورند که زمانی می‌توانند این رابطه را در صدور حکم مؤثر تلقی کنند که قانون آن را به رسمیت بشناسد. اظهار نظر قاضی شماره ۳ در این خصوص، مورد توجه است:

«در هر پرونده‌ای باید این مورد بررسی شود ولی در کل دور از انتظار نیست که مردی بتواند زنش را وادار کند تا عمل مجرمانه‌ای انجام دهد اما معمولاً ما در این مورد تحقیق نمی‌کنیم. چون دنبال چرایی وقوع جرم نیستیم، بلکه صرف ارتکاب آن از طرف شخص باوجود شرایط تحقق مسئولیت کیفری کفایت می‌کند. البته تحقیق هم بی‌فایده است چون در فرض اثبات چنین اجباری ما کاری نمی‌توانیم بکنیم. در این پرونده‌ها زنان آنقدر بی‌اراده نیستند که با مقررات مربوط به اکراه با آن‌ها برخورد کنیم و ناچاراً باید با قواعد عمومی رأی صادر کنیم».

همچنین قاضی شماره ۶ که بیان می‌کند:

«باتوجه به شرایط جامعه ایران (که مردسالار است) و قوانین موجود، وجود رابطه قدرت میان زن و مرد می‌تواند باعث شود زنان به ارتکاب جرم سوق داده شوند. اینکه من قاضی چه پاسخی را شایسته می‌دانم خیلی اهمیت ندارد

زیرا بنده فقط وظیفه دارم عمل را با قانون تطبیق داده و بر اساس آن حکم بدهم. حتی اگر من اعتقاد داشته باشم که چنین زنی کاملاً بی‌گناه است باز هم نمی‌توانم کاری کنم چون قانون این اجازه را به من نمی‌دهد.

قاضی شماره ۷ نیز ضمن اینکه سکوت قانون را مانعی برای رسیدگی به موضوع اجبار زنان به ارتکاب جرم می‌داند، از محدود بودن زمان رسیدگی به هر پرونده به‌عنوان عاملی که منجر به عدم بررسی دقیق شرایط زنان می‌گردد، اظهار می‌دارد:

«این نوع اجبار در رابطه زناشویی می‌تواند وجود داشته باشد اما ما اطلاع پیدا نمی‌کنیم. صرف ارتکاب جرم از طرف شخص باوجود شرایط تحقق مسئولیت کیفری کفایت می‌کند؛ یعنی زمان به ما اجازه بررسی نمی‌دهد. ما برای هر رسیدگی یک ربع الی نیم ساعت وقت داریم. بااین حال سخت می‌توانیم به تمام پرونده‌های مرجوعه رسیدگی کنیم. از طرفی هم کاری از ما برنمی‌آید. ما طبق قوانین می‌توانیم عمل کنیم و قانون در این مورد ساکت است.»

به نظر می‌رسد قانون به‌عنوان منبعی که می‌تواند خط‌مشی قضات را تعیین کند، در مورد مجرمیت زنان دقت کافی را ندارد. شرایط زنان و نوع زندگی مشترک زن و مرد در جامعه ایران به گونه‌ای است که رابطه قدرت و به تبع آن اجبار زناشویی را متولد می‌کند. شایسته است قانونگذار باتوجه به این رابطه و با در نظر گرفتن مقررات مربوط به امور خانواده، دقیق و شفاف در این حوزه به وضع قانون بپردازد. وضع قانون در این زمینه علاوه بر اینکه رسیدگی‌های عادلانه را منجر می‌شود، هم بر به رسمیت شناختن این رابطه تأکید می‌کند و هم یکی از اشکال مهم خشونت خانگی (اجبار) را به‌طور خاص جرم‌انگاری می‌کند. اهمیت این موضوع وقتی دوچندان می‌شود که قانونگذاری در این زمینه قبح این عمل را بیشتر می‌کند و باعث کم شدن این اجبار از طرف مردان می‌شود.

کنشگری قضایی در کاهش مجازات زنان مجبور

بررسی و تحلیل مصاحبه‌های انجام شده نشان می‌دهد برخی از قضات نگرش منعطف‌تری نسبت به گروه قبل دارند. آن‌ها وجود رابطه قدرت را می‌پذیرند و سکوت قانون را دلیل موجهی برای عدم توجه به این مهم، نمی‌دانند. این دسته از قضات بیان می‌کنند که با وجود اینکه قانون در مورد دفاع مبتنی بر اجبار زناشویی ساکت است، اما می‌توانند از اختیارات قانونی خود در تعیین مجازات برای صدور حکمی عادلانه‌تر بهره‌گیرند. نهادهایی مانند تخفیف، تعلیق و تعویق صدور یا اجرای حکم، برای زمان‌هایی پیش‌بینی شده‌اند که وقوع جرم برای قاضی محرز و مسلم است، اما شرایط و اوضاع و احوال وقوع جرم یا وضعیت متهم به گونه‌ای است که تحمیل مجازات کامل قانونی خلاف انصاف به نظر می‌رسد. به همین علت گروهی از قضات به جای اتخاذ رویکردی منفعلانه، می‌کوشند با ابتکار عمل خود و با استفاده از نهادهای کاهش مجازات در قانون، رأی عادلانه‌تری در خصوص زنان مجبور صادر کنند. قاضی شماره ۸ بیان می‌کند:

«رابطه قدرت یک بحث مستقل است و محدود به رابطه زن و مرد نمی‌شود. باید دید این رابطه اگر وجود دارد تا چه اندازه‌ای است. مطلق اینکه در رابطه دو شخص توازن قدرت وجود ندارد باعث به وجود آمدن رابطه قدرت نمی‌شود. اما من به تجربه متوجه شده‌ام که غالباً در جرائم زنان پای یک مرد در میان است (خنده) حالا یا به طور مستقیم یا غیرمستقیم. برای مثال زنی برای اینکه بچه‌دار نمی‌شده‌اند، یک نوزاد رها شده در بیمارستان را ربوده بود. ظاهراً همسرش به او گفته بود که اگر او این کار را نکند، طلاقش خواهد داد. زن کم سن و سالی بود و مشخص بود که بسیار ترسو است و قطعاً اگر همسرش نبود او نمی‌توانست این کار را انجام بدهد. تمام نقشه‌ها و برنامه‌ها را همسر او کشیده بود. تمام هماهنگی‌ها توسط او انجام شده بود اما فعل ربودن توسط این خانم صورت گرفته بود. آن زن حتی فکر می‌کرد که چون نیتش خیر است و می‌خواهد برای بچه مادری کند، عملش جرم نیست اما کیفرخواست صادر شده بود. خانم مباشر بود و

آقا معاون ولی برای من سخت بود که این‌گونه رأی بدهم. چون مطمئن بودم که نقش اصلی را در این ماجرا مرد داشته است و زن واقعاً مجبور شده بود. دوست نداشتم آن زن محکوم شود اما چاره‌ای نبود. درنهایت من این زن را به حداقل مجازات مباشر و همسرش را به معاونت در آدم‌ربایی محکوم کردم».

در این پرونده قاضی محترم باتوجه به حالت و رفتارهای زن و شناختی که از ویژگی‌های ظاهری او پیدا کرده بود، تمایلی به محکومیت او نداشته است. درواقع قاضی با بررسی جزئیات پرونده به این نتیجه رسیده است که زن مورد سوءاستفاده همسرش قرار گرفته و به دلیل تهدید او وادار به آدم‌ربایی شده است. باتوجه به اینکه تهدید صورت گرفته، تهدید به مرگ و یا آسیب بدنی نبوده است و زن هم شاهدی نداشته، قاضی نتوانسته با استناد به قواعد عمومی مربوط به اجبار رأی صادر کند اما حداقل مجازات -۵ سال حبس- تعیین کرده است. بنابراین، مسئله اصلی این است که قضات بتوانند تفسیر درستی از جرم زنان داشته باشند. ضعف قانون در به رسمیت نشناختن زنان مجبور غیر قابل تردید است اما قضات می‌توانند با تمسک به اختیارات قانونی و قضایی خود رأی به نسبت عادلانه صادر کنند.

قضات دیگری هم تأیید کرده‌اند که بهره‌گیری از نهادهای ارفاقی در پرونده‌هایی که با خلأ قانونی مواجه هستند، می‌تواند راهگشا باشد. برای نمونه قاضی شماره ۵ در پاسخ به این سؤال که «در شرایط کنونی که اجبار زناشویی توسط قانونگذار به رسمیت شناخته نشده است قضات چه رفتاری می‌توانند داشته باشند؟» بیان می‌کند:

«مقنن می‌توانست بهتر عمل کند مثلاً با وضع قانون قضات را ملزم می‌کرد که شرایط زندگی زنان را به‌دقت بررسی کنند یا تشکیل پرونده شخصیت در جرائم زنان را الزامی می‌کرد؛ اما مسئله این است که مقنن اصلاً وجود این رابطه قدرت و تأثیر آن در وقوع جرم را در نظر نگرفته است. در چنین

حالتی قضات باید خودشان با تکیه بر وجدان و با امکانی که قانون در اختیارشان قرار داده است عادلانه رأی بدهند...»

قاضی شماره ۱۱ هم - که رسیدگی به پرونده شماره ۸ را برعهده داشت - ادعای متهم مبنی بر اینکه همسرش با تهدید او را مجبور کرده تا با افراد دیگری رابطه نامشروع برقرار کند را پذیرفت و در نهایت حکم برائت وی را صادر کرد. ایشان در این خصوص بیان می‌کند:

«متهمه مادر بود و از شغل و ظاهرش معلوم بود زن عفیفی است. گفت شوهرم مرا مجبور کرد که با نامحرم رابطه داشته باشم و گفت اگر این کار را نکنی خون به پا می‌شود چون با زن آن آقا رابطه داشته و قرار و مدار خاصی باهم داشتند. در این گونه جرائم ما ممنوع از تحقیق هستیم. به همین خاطر من پرونده را ادامه ندادم.»

بنابراین قضاتی که با نگاه دقیق‌تری ابعاد پرونده‌هایی که در آن متهم زن اجبار و تهدید شوهر را علت ارتکاب جرم می‌داند، با رویکردی جنسیت‌محور به ارزیابی موضوع می‌پردازند و در نتیجه آرای مناسب‌تر و مجازات خفیف‌تری صادر می‌کنند. نمونه دیگر پرونده شماره ۱۰ است که متهم بیان کرده به دلیل فشار شوهرش به طلبکار وی که برای گرفتن طلب خود به منزل آن‌ها رفته بود مرتکب توهین و تهدید شده است. قاضی محترم با پذیرش این ادعا ایشان را به پرداخت جزای نقدی بدل از حبس محکوم کرده است. به نظر می‌رسد اگر قضات با افزایش سطح آگاهی بتوانند شرایط زنان مجبور را درک کنند و به این اقناع وجدانی برسند که ایشان نه در شرایط عادی و با اختیار کامل که در موقعیتی سخت و تحت فشار، ناگزیر مرتکب جرم شده‌اند، می‌توانند با توسل به اختیارات قانونی رأی عادلانه‌تری صادر کنند. استفاده از نهادهایی همچون تخفیف، تعلیق و تعویق صدور حکم و اجرای مجازات در مرحله دادگاه و قرارهایی همچون منع تعقیب، ترک تعقیب در مرحله دادسرا می‌تواند در راستای حمایت بیشتر از زنان در معرض بزهکاری مؤثر واقع شود. البته توصیه به بهره‌گیری از نهادهای ارفاقی، به عنوان پاسخی درست و

کافی مطرح نمی‌شود. برای یافتن بهترین راه حل برای از بین بردن این خلأ قانونی، قانونگذار باید به صورت جداگانه مسئله «اجبار زناشویی» را مورد بررسی قرار دهد و با شناخت ابعاد مختلف آن و با نگاهی به عملکرد سایر نظام‌های عدالت کیفری در این زمینه، قانون متناسبی ارائه دهد.

نهادهای ارفاقی اصل مسئله را حل نمی‌کنند بلکه صرفاً به عنوان مسکنی موقت، می‌توانند به عملکرد بهتر نظام قضایی در این حوزه منجر شوند و از این رو، قابل پذیرش‌اند. چرا که تمسک به نهادهای حقوق عمومی کیفری نیز می‌تواند آسیب‌هایی را به دنبال داشته باشد. اختیاری بودن استفاده از این نهادها و فقدان ضابطه مشخص برای اعمال این دسته از قوانین، موجب می‌شود تا قضات به صورت سلیقه‌ای در مورد متهمان تصمیم‌گیری کنند و این امر می‌تواند صدور آرای مشتت در موضوع واحد و در نهایت بی‌عدالتی را به دنبال داشته باشد. شاید بتوان گفت که این خطر در مورد زنان متهم به مراتب بیشتر از سایر متهمان احساس می‌شود؛ زیرا کلیشه‌های جنسیتی و تفسیرهای مردانه قضات از جرم زنان، از تمایل آن‌ها به استفاده از نهادهای ارفاقی می‌کاهد.

نتیجه‌گیری

در نظام عدالت کیفری ایران، زنانی که تحت تأثیر تهدید، فشار و آزار و اذیت جسمی و روحی قرار گرفته‌اند و در نتیجه بزه‌دیده به شمار می‌آیند، به عنوان بزهکار مورد تعقیب قرار می‌گیرند و مجازات می‌شوند. در حالی که توجه به هم‌پوشانی دو عنوان بزهکار و بزه‌دیده در مورد این زنان، می‌تواند تفسیر درستی از رفتار ارتكابی ایشان ارائه دهد. به نظر می‌رسد برای درک درست از جرائم ارتكابی زنان، باید میزان عاملیت زن در عمل انجام‌شده مورد توجه قرار گیرد. بدیهی است اگر زنی بدون اعمال کنترل از طرف شریک خود مرتکب جرم شود، به عنوان فاعلی مختار قابل مجازات است؛ اما اگر ارتكاب جرم ناشی از تحمیل اراده شریک یا کنترل وی باشد، باید با نگاهی تقلیل‌گرایانه به میزان مسئولیت و مجازات نظر کرد.

به دلیل ویژگی‌های خاصی که در رابطه زناشویی وجود دارد، مفاهیم حقوق کیفری نیز در آن بار معنایی متفاوتی پیدا می‌کنند. اجبار در پرونده‌های غیرخانوادگی دامنه

مشخص و مضیقی دارد که قضات در پرونده‌های مختلف، با تطبیق معیارهای اجبار بر موضوع، رأی می‌دهند اما در مورد پرونده‌های خانوادگی باید اجبار در بستر خاص خانواده و در چارچوب رابطه میان زن و مرد تعریف شود. گاهی رفتارهایی مانند فریاد کشیدن، سیلی زدن یا حبس کردن زن می‌تواند برای او تهدیدی جدی و شرایطی غیرقابل تحمل ایجاد کند؛ درحالی که همین وضعیت اگر در خارج از محیط خانواده و یا میان مجادله دو هم‌جنس رخ دهد، ممکن است فشار خاصی بر طرفین وارد نکند.

وقتی متهم زن ادعا می‌کند که تحت اجبار همسرش مرتکب جرم شده است، قاضی از وی می‌خواهد تا ادله قانونی خود را در این زمینه ارائه کند. حال آنکه ادله قانونی مطرح شده در قانون محدود و محصور به چند مورد است. اجبار زن به ارتکاب جرم از سوی همسرش معمولاً در محیط خانه صورت می‌گیرد که به جز زن و شوهر و فرزندان‌شان - که معمولاً زیر سن قانونی برای ادای شهادت قرار دارند - فرد دیگری حضور ندارد. از سوی دیگر، در مواقعی این اجبار به صورت فیزیکی نیست بلکه به شکل کلامی (تهدید) است که اثری از خود برجای نمی‌گذارد. به نظر می‌رسد قضات باید در تفسیرهای قضائی خود جنسیت را به عنوان یک متغیر تأثیرگذار لحاظ کنند. بدین منظور باید شرایط زندگی زنان و نوع رابطه آن‌ها با همسرانشان را در نظر بگیرند. موضع زن و شوهر درون محیط خانواده، کاملاً متفاوت و سلسله‌مراتبی است. این نابرابری در قدرت فیزیکی و اقتصادی در موارد بسیاری موجب تحمیل خواسته‌های مرد بر زن می‌شود؛ به همین دلیل توجه به موقعیتی که زنان در آن قرار دارند و مفروض دانستن حاکمیت رابطه قدرت در روابط زناشویی امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است.

به رسمیت شناختن و اعتبار دادن به مفهوم «اجبار زناشویی» راهی است که ضمن در نظر گرفتن وضعیت زنانی که تحت فشار و اجبار همسرانشان مرتکب جرم می‌شوند، به طور عادلانه ایشان را مورد قضاوت قرار می‌دهد. معتبر ندانستن این دفاع، موجب می‌شود تا قضاوت قضات درباره زنان مجبور، ناعادلانه، سلیقه‌ای و تحت تأثیر فرهنگ مردسالار انجام شود. اما پذیرش «دفاع اجبار زناشویی» می‌تواند به صدور آرای متناسب بینجامد. به همین دلیل پیشنهاد می‌شود تا قانونگذار دفاع «اجبار زناشویی» را به رسمیت بشناسد و در

پرتو آن، ادله اثبات را درمورد ادعای اجبار محدود و مضیق به ادله سنتی نکند.^۱ در این زمینه استناد به شهادت اطفال، معکوس کردن بار اثبات دلیل و توجه جداگانه به امارات و علم قضایی پیشنهاد می‌شود. به تبع قانونی شدن این دفاع، مجازات زنان مجبور نیز به گونه مؤثری می‌تواند کاهش یابد. قانونگذار می‌تواند این کاهش کیفر را در قالب نهاد «مسئولیت کیفری کاهش یافته» محقق کند یا مجازات مستقلی تعیین کند. بحث درباره میزان و شیوه مجازات، همچنین سایر اقدامات مقتضی از موضوع این مقاله خارج بوده و نیازمند تحقیق و مطالعه ویژه‌ای است.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Mohammad Farajiha

<https://orcid.org/0009-0002-3012-3406>

Sanaz Ganjkhanelou

<http://orcid.org/0009-0002-6069-4633>

منابع

فارسی

کتاب‌ها

- اردبیلی، محمدعلی. (۱۳۹۳). *حقوق جزای عمومی*، ج ۲، تهران: میزان.
- فوکو، میشل. (۱۳۸۹). *سوژه و قدرت در تئاتر فلسفه*، ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهانزاده، تهران: نشر نی.
- فوکو، میشل. (۱۳۹۰). *باید از جامعه دفاع کرد*، ترجمه رضا نجف‌زاده، تهران: رخ داد نو.
- گرت، استفانی. (۱۳۹۶). *جامعه‌شناسی جنسیت*، ترجمه کتابیون بقایی، تهران: نشر نی.

۱. برای دیدن پیشنهادهای بیشتر ر.ک: فرجیها و گنج‌خانلو ۱۴۰۱: ۱۸۲.

مقالات

باقری، سمیه. (۱۳۹۵). «زنان بزه‌دیده در بستر خشونت خانگی، فصلنامه مطالعات حقوق کیفری، ۸(۲)، ۶۰-۴۱.

حیدری، مرتضی؛ احمدی، نسرين؛ و فلاح، الهه. (۱۳۹۸). «تحلیل رابطه خشونت خانگی و مسئولیت کیفری زنان در نظام کیفری ایران»، فصلنامه مطالعات حقوق کیفری، ۱۰(۱)، ۷۹-۹۸.

رستمی، محمد. (۱۳۹۷). «تحلیل فقهی و حقوقی اکراه در ارتکاب جرم، فصلنامه پژوهش‌های حقوقی دانشگاه علامه طباطبائی، ۵(۱)، ۷۰-۴۵.

صادقی فسائی، سهیلا. (۱۳۸۹). «خشونت خانگی و استراتژی‌های زنان در مواجهه با آن (مطالعه‌ای کیفی)». بررسی مسائل اجتماعی ایران، ۱۱(۱)، ۱۴۲-۱۰۷.

- فرجیها، محمد؛ ملاپروری، مهرناز. (۱۳۹۷). «موقعیت زنان بزه‌دیده خشونت خانوادگی در فرایندهای میانجی‌گری سنتی». فصلنامه تحقیقات حقوقی، ۲۱(۸۲).

نوبهار، رحیم؛ خط‌شب، محمدرضا. (۱۳۹۶). «اراده آزاد به مثابه رکن مسئولیت کیفری در جدال سازگار انگاری و ناسازگار انگاری»، پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، ۵(۹)، ۸۷-۱۱۳.

یوسفی، الهام. (۱۳۹۹). «بررسی تطبیقی اکراه در فقه و حقوق کیفری»، فصلنامه پژوهش حقوق جزا، ۱۲(۲)، ۸۵-۱۰۰.

پایان‌نامه‌ها

گنج‌خانلو، ساناز، (۱۴۰۱)، تحلیل جرم‌شناختی بزهکاری زنان در بستر روابط قدرت، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه تربیت مدرس.

References

Barlow, C., & Weare, S. (2019), "Women as Co-Offenders: Pathways into Crime and Offending Motivations". The Howard Journal of Crime and Justice, 58(1), 86-103. <https://doi.org/10.1111/hojo.12292>

- Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. (2001), *Principles of biomedical ethics*, 5th ed, Oxford University Press. New York.
- Belknap, J. (2001), *The invisible woman: Gender, crime, and justice*. Sage Publications.
- Bloomberg, L.D. and Volpe, M. (2018), *Completing Your Qualitative Dissertation: A Road Map from Beginning to End*. 4th Edition, Sage, Los Angeles, CA.
- Boddy, C.R. (2016). "Sample size for qualitative research. Qualitative Market Research," An International Journal, 19(4), 426-432. <https://doi.org/10.1108/QMR-06-2016-0053>
- Bravo-Moreno, A. (2003), "Power Games between the Researcher and the Participant in the Social Inquiry". The Qualitative Report, 8(4), 624-639. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2003.1872>
- Campbell, L. A., & Jensen, V. (2019), "Women who kill". The encyclopedia of women and crime, 1-5.
- Chesney-Lind, M. (1989), "Girls' crime and woman's place: Toward a feminist model of female delinquency". Crime & Delinquency, 35(1), 5-29.
- Coughlin, Anne M. (1994), "Excusing Women, 82 California Law Review", 1-94. <https://doi.org/10.15779/Z38QH9P>
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2017). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. (5 ed.) SAGE Publishing.
- Edwards, J. L. J. (1951). "Compulsion, Coercion and Criminal Responsibility". The Modern Law Review, 14(3), 297-313.
- Feinman, C. (1994), *Women in the criminal justice system*. 3th ed, green wood publishing.

- Foucault, M. (1972). (1980), "Truth and power. In C. Gordon (Ed.), Power/knowledge: Selected interviews and other writings", Brighton: Harvester, 107–133.
- Foucault, M. (1978), *The history of sexuality*, Translated by Robert Hurley.
- Gillespie, C. K. 1989, *Justifiable homicide: Battered women, self-defense, and the law* (p. 129). Columbus: Ohio State University Press.
- Gover, A. R., MacDonald, J. M., & Alpert, G. P. 2003, "Combating domestic violence: Findings from an evaluation of a local domestic violence court". *Criminology & public policy*, 3(1), 109-132.
- Johnson, M. P. (2006), "Conflict and control: Gender symmetry and asymmetry in domestic violence". *Violence against women*, 12(11), 1003-1018.
- Jones, S. (2008), "Partners in crime: A study of the relationship between female offenders and their co-defendants". *Criminology & Criminal Justice*, 8(2), 147-164.
- Lee, A. (2018). *Gender, Law and Justice in Hong Kong*. Hong Kong University Press.
- McGorrery, P., & McMahon, M. (2019), "Prosecuting controlling or coercive behaviour in England and Wales: Media reports of a novel offence". *Criminology & Criminal Justice*, 21(4), 566-584.
- McPherson, R. (2019) "Battered woman syndrome, diminished responsibility and women who kill: insights from Scottish case law". *The Journal of Criminal Law*, 83(5), 381-393.
- Morris, A. (1987), *Woman crime and Criminal Justice*. Oxford: Basil Blackwell.
- New York: Pantheon, Reprinted as *The Will to Knowledge*, London: Penguin.

- Raeder, M. S. (2006), "Domestic violence in federal court: Abused women as victims, survivors, and offenders". *Fed. Sent. R.*, 19, 91.
- Schneider, "Particularity and Generality: Challenges of Feminist Theory and Practice in Work on Woman-Abuse" (1992). *NYUL Rev.*, 67, 520.
- Smith, J. C. (2015). "The Abolition of the Marital Coercion Defense: Equality and the Law." *Modern Law Review*, 78(1), 123–137.
- Seidman, I. (1991), *Interviewing as Qualitative Research: A Guide for Researchers in Education and the Social Sciences*. New York: Teachers College Press.
- Stark, E. (2007), *Coercive control: The entrapment of women in personal life*. Oxford University Press.
- Walker, L. (1979). "The Battered Woman". *Harper & Row*, New York.
- Walklate, S., & Fitz-Gibbon, K. (2021), "Why criminalize coercive control? The complicity of the criminal law in punishing women through furthering the power of the state", *International journal for crime, justice and social democracy*, 10(4), 1-12. <https://doi.org/10.5204/IJCJSD.1829>
- Youngs, J. (2014), *Domestic Violence and criminal law: Reconceptualizing reform* *Journal of Criminal Law*.

Translated References into English

- Ardabili, M. A. (2014). *General Criminal Law* (Vol. 2). Tehran: Mizan Publishing. [In Persian]
- Bagheri, S. (2016). "Women Victimized within Domestic Violence." *Quarterly Journal of Criminal Law Studies*, 8(2), 41–60. [In Persian]
- Heydari, M; Ahmadi, N & Fallah, E. (2019). "An Analysis of the Relationship between Domestic Violence and Criminal Responsibility of Women in the Iranian Criminal System." *Quarterly Journal of Criminal Law Studies*, 10(1), 79–98. [In Persian]

- Rostami, M. (2018). "A Jurisprudential and Legal Analysis of Duress in the Commission of Crime." *Allameh Tabataba'i University Journal of Legal Research*, 5(1), 45–70. [In Persian]
- Sadeghi-Fasaei, S. (2010). "Domestic Violence and Women's Strategies in Dealing with It: A Qualitative Study." *Iranian Journal of Social Issues Review*, 1(1), 107–142. [In Persian]
- Farajiha, M., & Malaparvari, M. (2018). "The Situation of Women Victimized by Domestic Violence in Traditional Mediation Processes." *Journal of Legal Research*, 21(82). [In Persian]
- Foucault, M. (2011). *Subject and Power in the Theatre of Philosophy* (N. Sarkhosh & A. Jahandideh, Trans.). Tehran: Ney Publishing. [In Persian]
- Foucault, M. (2011). *Society Must Be Defended* (R. Najafzadeh, Trans.). Tehran: Rokhdad-e No Publishing. (Original work published 1976) [In Persian]
- Gerth, S. (2017). *Sociology of Gender* (K. Baghaei, Trans.). Tehran: Ney Publishing. [In Persian]
- Ganjkhanelou, S. (2022). *A Criminological Analysis of Women's Offending in the Context of Power Relations* (Master's Thesis). Faculty of Law, Tarbiat Modares University, Tehran. [In Persian]
- Nobahar, R., & Khat-Shab, M. R. (2017). "Free Will as the Foundation of Criminal Responsibility in the Debate between Compatibilism and Incompatibilism." *Criminal Law and Criminology Research*, 5(9), 87–113. [In Persian]
- Yousefi, E. (2020). "A Comparative Study of Duress in Jurisprudence and Criminal Law." *Quarterly Journal of Criminal Law Research*, 12(2), 85–100. [In Persian]

پیوست‌ها

جدول ۱ مشخصات پرونده‌های مورد مطالعه

پرونده	موضوع پرونده	سن و تحصیلات	نوع و میزان محکومیت	سال ارتکاب
شماره ۱	انتقال مال غیر	۴۸ دیپلم	۱ سال و پنج ماه حبس، ۸۰ میلیون تومان جزای نقدی	۱۳۸۸
شماره ۲	نگهداری مواد مخدر (۱۲۴ گرم شیشه)	۲۲ سیکل	حکم اولیه اعدام؛ پس از شمول عفو رهبری ۱۶ سال حبس	۱۳۹۳
شماره ۳	مشارکت در نگهداری مواد مخدر (۱۸۹ گرم هروئین)	۳۴ پنجم ابتدایی	۱۴ سال حبس	۱۳۹۹
شماره ۴	سرقت، جعل و خیانت در امانت	۳۶ پنجم ابتدایی	۳ سال حبس	۱۳۹۶
شماره ۵	مشارکت در حمل مواد مخدر	۲۴ سیکل	۲۲ سال حبس	۱۳۹۴
شماره ۶	مشارکت در حمل مواد مخدر (۱/۹۴ گرم هروئین و ۲/۵ گرم گل)	۲۳ کارشناسی	۳ سال حبس	۱۳۹۹
شماره ۷	معاونت در قتل، زنا، محصنه و سقط جنین	۳۷ کارشناسی	۱۲ سال حبس و دیه	۱۳۹۲
شماره ۸	رابطه نامشروع	۴۳ کارشناسی	منع تعقیب	۱۴۰۱
شماره ۹	خیانت در امانت	۳۳ دیپلم	پرداخت چهار میلیون ریال جزای نقدی بدل از حبس	۱۳۹۱
شماره ۱۰	توهین و تهدید	۵۵ سوم ابتدایی	پرداخت صد و پنجاه میلیون ریال جزای نقدی بدل از حبس	۱۴۰۰

جدول ۲ مشخصات زنان مورد اتهام مصاحبه‌شونده

سن و تحصیلات	شغل	جرم ارتكابی	محکومیت
۴۶- سواد قرآنی	خانه‌دار	حمل و نگهداری مواد مخدر	۱۲ سال حبس
۱۹- دیپلم	خانه‌دار	مشارکت در سرقت	۳ سال حبس
۲۳- سیکل	خانه‌دار	معاونت در قتل	۱۳ سال حبس
۳۵- پنجم ابتدایی	خانه‌دار	دو فقره محکومیت به حمل و نگهداری مواد مخدر	۴ سال حبس ۹ سال حبس
۲۶- پنجم ابتدایی	خانه‌دار	حمل و نگهداری مواد مخدر	۶ سال حبس
۳۸ دوم دبیرستان	آرایشگر	یک فقره محکومیت به نگهداری مواد مخدر، یک فقره محکومیت به رابطه نامشروع دون زنا	۲ سال حبس و ۹۹ ضربه شلاق
۲۹- فوق دیپلم	خانه‌دار	حمل و نگهداری مواد مخدر	۲ سال و ۶ ماه حبس
۴۵- دیپلم	خانه‌دار	یک فقره محکومیت به نگهداری مواد مخدر، یک فقره محکومیت به رابطه نامشروع دون زنا	۵ سال و ۱ ماه حبس ۹۹ ضربه شلاق
۱۹- دیپلم	خانه‌دار	رابطه نامشروع دون زنا	۹۹ ضربه شلاق
۲۳- دیپلم	خانه‌دار	رابطه نامشروع دون زنا	۹۹ ضربه شلاق

جدول ۳: مشخصات مصاحبه‌شوندگان قضات دادگستری

سمت	سابقه شغلی	تحصیلات
قاضی کیفری یک	۱۴ سال	کارشناسی ارشد
قاضی کیفری دو	۲۲ سال	کارشناسی
قاضی کیفری دو	۱۳ سال	کارشناسی
قاضی کیفری دو	۱۶ سال	کارشناسی ارشد
قاضی اجرای احکام	۵ سال	دکتری
قاضی کیفری دو	۱۵ سال	دکتری
قاضی کیفری دو	۴ سال	کارشناسی ارشد
قاضی کیفری دو	۱۹ سال	دکتری
قاضی کیفری یک	۱۸ سال	دکتری
قاضی دادگاه تجدیدنظر	۲۲ سال	کارشناسی ارشد
قاضی کیفری دو	۴ سال	دکتری

استناد به این مقاله: فرجیها، محمد و گنج خانلو، ساناز. (۱۴۰۴). تفسیرهای قضایی از بزهکاری ناشی از «اجبار زناشویی». پژوهش حقوق کیفری، ۱۳ (۵۲)، ۳۵-۸۰.

Doi: 10.22054/jclr.2025.84512.2741

Criminal Law Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.